

Razredno-nastavno ozračje i komunikacija

Habulin, Lucija

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:603352>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Razredno-nastavno ozračje i komunikacija

(završni rad)

Mentor: doc. dr. sc. Siniša Kušić

Studentica: Lucija Habulin

Studij: Sveučilišni preddiplomski jednopredmetni studij pedagogije

Rijeka, rujan 2016.

Sadržaj

1. Uvod	3
2. Školsko i razredno-nastavno ozračje	4
3. Pregled istraživanja odgojno-obrazovnog ozračja	9
4. Čimbenici razredno-nastavnog ozračja	13
4.1. Odnos nastavnik – učenik	13
4.1.1. Faktori uspješnosti međuljudskog odnosa	14
4.2. Kurikulum i nastavne strategije	15
4.3. Uređenost učionice	17
4.4. Obilježja nastavnika	18
5. Komunikacija	21
5.1. Vrste odgojno-obrazovne komunikacije.....	22
5.2. Komunikacijska-razredna-radna klima	27
6. Metodologija istraživanja	30
6.1. Cilj istraživanja.....	30
6.2. Zadaci istraživanja	30
6.3. Varijable	31
6.4. Uzorak istraživanja.....	31
6.5. Metode i postupci prikupljanja podataka	31
6.6. Obrada i analiza podataka	32
6.7. Instrument istraživanja	32
7. Rezultati istraživanja i interpretacija	33
7.1. Stil rada nastavnika	38
7.2. Verbalna i neverbalna komunikacija nastavnika.....	42
7.3. Indikatori sprečavanja/pospješivanja sukoba u komunikaciji između nastavnika i učenika	47
7.4. Opretećenost učenika i „uređenost” učionica.....	51

8. Zaključak.....	57
Sažetak.....	60
Summary	61
Literatura.....	62
Prilozi.....	65

1. Uvod

Svaki učenik jedan veliki dio svog života provede u školi, odnosno razredu unutar kojeg vlada određeno razredno-nastavno ozračje. Učenici nakon završetka srednje škole u razredu provedu oko 12000 sati (Bošnjak, 1997.). U školi (razredu) učenici uče, stječu nova znanja, navike, vještine i vrijednosti. U ovu smo činjenicu sigurni, no potrebno se zapitati što se s učenicima događa u razredu „izvan“ usvajanja znanja, vještina ili navika, tj. na koji način ozračje unutar razreda koje je rezultat brojnih čimbenika utječe na učenika u psihosocijalnom, ali i kognitivnom smislu. Dakle, otvaraju se pitanja poput kakav je utjecaj razredno-nastavnog ozračja na uspjeh učenika, kako razredno-nastavno ozračje utječe na zadovoljstvo učenika školom/razredom, kako razredno-nastavno ozračje procjenjuju učenici, a kako nastavnici, da li postoje i kolike su razlike između stvarnog i poželjnog razredno-nastavnog ozračja. Ovim i sličnim pitanjima bavi se područje istraživanja školskog i razredno-nastavnog ozračja.

Cjelokupna je povijest pedagogije i školstva obilježena traženjem boljih škola, boljeg razredno-nastavnog ozračja u kojem će učenici i nastavnici postizati što bolje obrazovne i odgojne rezultate. I u Hrvatskoj se početkom 90-ih godina 20.st sve više pažnje počelo posvećivati istraživanju ovog područja smatrajući ga vrlo važnom varijablom kakvoće odgojno-obrazovnog procesa. Tematika razredno-nastavnog ozračja zaokuplja autore: Bošnjak (1997.), Jurić (1993.), Bratanić (1991.; 2002.), Bognar i Matijević (1993.), Cipek (1996.), Domović, (2004.) itd. Radovi na temu razredno-nastavnog ozračja usmjereni su ponajviše na neke od segmenata koji utječu na razredno-nastavno ozračje (komunikacija, opterećenja učenika, ponašanje učenika i sl.) ili se rade usporedbe stvarnog i poželjnog razredno-nastavnog ozračja. Iako u Hrvatskoj ova tema pomalo okuplja sve više znanstvenika, u svjetskim je istraživanjima ona prisutna već dugi niz godina (započinju 60-ih godina 20.st.). Gotovo su svi radovi svoje temelje pronašli u radovima o okolinskom pristupu. Danas se najviše istraživanja razredno-nastavnog ozračja provodi u Australiji (Bošnjak, 1997.).

Ovaj je rad posvećen fenomenu razredno-nastavnog ozračja, isticanju njegove važnosti te pojašnjavanju segmenata razredno-nastavnog ozračja s posebnim naglaskom na komunikaciju koja je zapravo temelj svega što se odvija unutar nekog razreda. Rad čine i rezultati istraživanja provedenog na 73 ispitanika u četiri škole u Varaždinu. Dakle, ovim će se radom dati uvid u razredno-nastavno ozračje i komunikaciju nastavnika s učenicima te će se pokazati kako učenici drugih razreda srednje škole procjenjuju segmente razredno-nastavnog ozračja.

2. Školsko i razredno-nastavno ozračje

Razredno-nastavno ozračje jest „uži“ pojam od školskog ozračja. *Školsko je ozračje u velikoj mjeri suma razrednih ozračja unutar škole* (Johnson i Johnson, 1991., prema: Bošnjak, 1997:41). Ono obuhvaća procese koji se zbivaju u razredu, odnose između nastavnika i učenika te utječe na cjelokupan školski sistem. Također, razredno-nastavno ozračje „uključuje“ i potporu nastavnika, natjecanje, suradnju, povezanost, teškoće itd. (Zabukovec, 1998.). Dakle, radi razumijevanja pojma razredno-nastavnog ozračja potrebno prvo odrediti školsko ozračje kako bi se razredno-nastavno ozračje moglo razumjeti u širem kontekstu.

Termin ozračje ima nekoliko istoznačnica u hrvatskom jeziku pa bi se tako umjesto termina (školsko) ozračje mogli koristiti izrazi (školska) klima, okruženje, okolina, situacija, duh, etos, atmosfera, ugođaj i sl. Mnogi su se autori bavili „problematikom“ školskog ozračja te pritom nisu došli do jedinstvenog zaključka što je to školsko ozračje, što ono uključuje, što sve na njega utječe pa sukladno tome postoji i mnoštvo definicija školskog ozračja. Obdržalek (2002, u: Kantorová, 2009) umjesto termina školsko ozračje koristi izraz školska klima te pod time podrazumijeva izuzetno složen društveno-psihološki fenomen kojeg je izazovno i složeno istraživati.

Pojam školsko ozračje počeo se upotrebljavati 1955. godine kada ga je u svojim istraživanjima primijenio Withall. Withall je pritom podrazumijevao da je to *emocionalni ton u međusobnoj komunikaciji, koji djeluje kao opći prateći činitelj u neposrednim dodirima među ljudima* (Bošnjak, 1997:37). Sljedeći autor koji također govori o terminu školskog ozračja jest Homes. On smatra kako je termin ozračje vrlo moderan termin koji nam može poslužiti kao prozor pomoću kojeg možemo „zaviriti“ u školu. Hoy i Miksel (1991.) koriste termin školske klime koju određuju kao skup karakteristika jedne škole koje utječu na ponašanje subjekata unutar nje te su to obilježja po kojima se jedna škola razlikuje od drugih škola. Vrgoč (1997:13) nam pak daje objašnjenje kako se pojam školsko ozračje odnosi na *širok spektar odnosa u vodstvu škole, među nastavnicima, učenicima i svim zaposlenim u školi*. Ti se odnosi mogu proučavati s obzirom na to kakav je odnos prema školi općenito, kakvi su odnosi među zaposlenicima škole, da li se i na koji način potiče profesionalni razvoj, na koji način se donose važne odluke, ciljevi škole i sl. Nadalje, autorice Baranović, Domović i Štirbić (2006:3) u svom radu objašnjavaju kako je školska klima *relativno trajna kvaliteta školske sredine i utječe na ponašanje u toj sredini. Ona se temelji na zajedničkoj percepciji ponašanja u školi, a pod utjecajem je formalne i neformalne organizacije, ličnosti sudionika i upravljanja školom*. Jedan

od važnijih hrvatskih autora kada je riječ o školskom ozračju, Branko Bošnjak, koji je prvi uveo termin ozračje u hrvatsku pedagošku literaturu, opisuje školsko ozračje kao *specifičan splet čimbenika koji školi osigurava samosvojan način djelovanja i prema kojemu se škole između sebe i vidljivo razlikuju* (Bošnjak, 1997:38). Jurić (1993.) još je jedan od autora koji se u Hrvatskoj bavio fenomenom školskog ozračja (klime). Prema njemu, školska je klima makroklima, tj. znamen školskog života, a taj znamen oblikuju subjekti koji su dio života u školi (nastavnici, učenici, ravnatelj te ostalo osoblje koje radi u školi).

Jedan od najznačajnijih autora kada je riječ o školskom ozračju, Andreson, ističe kako postoje 4 glavna čimbenika školskog ozračja: školska ekologija, školski milje, socijalni sustav škole te kultura škole (Pastuović, 1999.). Sličan pristup školskom ozračju koristio je i Tableman koji također govori o 4 čimbenika školskog ozračja: ozračje dobrodošlice, društveno ozračje, emotivno ozračje te stručno ozračje (Tableman, 2004., prema: Anđić, Papak-Pejić, 2010.).

U svijetu su provedena brojna istraživanja kojima je potvrđena povezanost školskog ozračja i ostalih školskih karakteristika. Dakle, potvrđena je povezanost školskog ozračja i osjećaja povjerenja između nastavnika te između ravnatelja i nastavnika (Tarter i Hoy, 1988.). Nadalje, školsko je ozračje povezano i s osjećajem predanosti radu od strane nastavnika, povezanosti nastavnika sa životom u školi (Tarter, Hoy i Bliss, 1989., Tarter, Hoy i Kottkamp, 1990.) itd. Potvrđena je i povezanost školskog ozračja i učeničke motivacije i usmjerenosti učenika na rad (Lunnenburg, 1983.). Kako ističe Domović (2004.) školsko je ozračje i jedan od važnih prediktora zadovoljstva nastavnika njihovim poslom i njihove učinkovitosti te motivacijom.

Vidjevši što je školsko ozračje, odnosno koliko je mogućih objašnjenja ovog pojma možemo zaključiti kako je školsko ozračje vrlo kompleksan, specifičan fenomen koji na izravan ili neizravan način utječe na život učenika, nastavnika, ali i ostalih djelatnika unutar škole. Stoga bi trebalo puno pažnje posvetiti kreiranju dobrog školskog ozračja jer ukoliko će školsko ozračje biti dobro, pozitivno tada će i ostali čimbenici unutar škole, na koje utječe školsko ozračje biti „bolji“. Tu se dakako prije svega misli na razredno-nastavno ozračje kao jedno od najvažnijih ozračja unutar škole o čemu će biti riječi u nastavku.

Kao što je napomenuto, razredno-nastavno ozračje dio je školskog ozračja te utječe na cjelokupno funkcioniranje škole, odnosno školski sustav. No razredno-nastavno ozračje razlikuje se prije svega od školskog ozračja jer ono uključuje procese unutar razreda. *Odnosi*

se na međusobne odnose između učenika i učitelja u razredu te na utjecaj školskoga sustava (Božić, 2013:94).

Razred je grupa učenika (djece) koji jedni na druge međusobno djeluju kroz ponašanje i zajedničko doživljavanje. Djeca u razredu imaju zajedničke ideale, ciljeve, norme ponašanja te su njihove uloge i položaj međusobno povezani. Oni sebe percipiraju kao dio razreda, a razred kao cjelinu koja teži jednakim reakcijama. Sve se ove karakteristike tijekom procesa školovanja razvijaju i sve više ističu. Mogli bismo reći kako je razred jedna zatvorena grupa jer su djeca zajedno u razredu osam godina u osnovnoj, odnosno tri ili četiri godine u srednjoj školi. U razredu postoje određena pravila kojima se „propisuju“ standardi ponašanja te položaji i uloge. Na čelu razreda jest nastavnik koji i određuje pravila (barem većinu). Unutar razreda kao formalne cjeline između učenika se *stvaraju i neformalni odnosi, nastaju neformalne grupe u kojima međusobni odnosi proizlaze iz odnosa među njezinim članovima, a temelje se na njihovim osobinama, težnjama i potrebama* (Božić, 2013:95). Ti odnosi koji se stvaraju u grupi nazivamo grupnom dinamikom koja se može, unutar razreda, promatrati s aspekta grupe, nastavnika i učenika.

Razredno-nastavno ozračje, kao i školsko ozračje, nije jasno definirano, tj. ne postoji jedinstvena definicija što je to i što ono uključuje. Pedagoška literatura opisuje razredno-nastavno ozračje (nastavna atmosfera, nastavna klima) kao *ukupnost i povezanost čimbenika koji uvjetuju ostvarivanje ciljeva odgoja i nastave* (Matijević, 1998:1). Ono podrazumijeva relativno trajnu kvalitetu odnosa subjekata koji sudjeluju u nastavnom procesu, a to su najčešće nastavnici i učenici. Na razredno-nastavno ozračje, osim nastavnika i učenika, utječu i roditelji, ravnatelji, obrazovne politike te, obrazovni stručnjaci navode i utjecaj nastavnih sredstava i pomagala, nastavne aktivnosti, arhitekturu (uređenost) škole itd.

Fraser (1989.) je opisao razredno-nastavno ozračje pomoću tri kategorije – odnosi (oni određuju intenzitet i prirodu odnosa između učenika i nastavnika), razvitak ličnosti (odnosi se na osobni razvoj i napredovanje) te sustav (odnosi se na pravila, nadzor i promjenjivost).

Svako ozračje, školsko, razredno ili unutar nekog odjela, većih ili manjih grupa učenika *odnosi se na nastavnu aktivnost koja je vremenski dominirajuća u školskom radu i koja ima presudno značenje za razvoj učenika* (Vrgoč, 1997:14). Samim time jest promatranje školskog ozračja i razredno-nastavnog ozračja zapravo, u najvećem dijelu, promatranje nastavnog ozračja. Dreesman (1982.) sukladno tome opisuje nastavno ozračje kao doživljenu kvalitetu nastave.

Od hrvatskih autora slično mišljenje dijeli i Jurić (1993.) koji govori o tome kako je uobičajeno da se sve ono što se događa na nastavi (u razredu) naziva nastavno ozračje. Također, on govori i o razredno-nastavnom ozračju kao mikroozračju (za razliku od školskog ozračja koje naziva makroozračje) te s njime povezanu mikroanalizu koja se odnosi na proučavanje odnosa između učenika, nastavnika i učenika (Jurić, 1993.). Sukladno tome, razredno-nastavno ozračje najčešće se „proučava“ na temelju zamjećivanja od strane učenika i nastavnika.

Nadalje, Milan Matijević pojam razredno-nastavno ozračje objašnjava kao ukupno *stanje odnosa u jednom razrednom odjelu u vrijeme raznih nastavnih aktivnosti* (Matijević, 1997:34).

Jagić i Jurčić (2006.) smatraju kako razredno-nastavno ozračje čini određenu unutarnju kvalitetu obilježja razreda koju učenici doživljavaju te koja može utjecati na zadovoljstvo učenika nastavom. Kvaliteta pritom uključuje međusobne utjecaje u realizaciji nastave, odnose u razredu tijekom nastave, interpersonalne odnose i komunikaciju. Prema mišljenju autora razredno-nastavno ozračje možemo razumjeti ukoliko pogledamo koliko je ostvarena interakcija na razini razreda te kakav je odnos između subjekata odgojno-obrazovnog procesa (nastavnik – učenik i učenici međusobno). Također, Jurčić (2006.) smatra kako su temeljni faktori razredno-nastavnog ozračja kohezija razreda, ispitna anksioznost, opterećenja učenika nastavom te podrška nastavnika.

Nadalje, autorica Majda Rijevec (1997:70) govori o tome kako je razredno-nastavno ozračje *jedna od varijabli koja u velikoj mjeri može utjecati i na emocionalni i na socijalni razvoj učenika*. Sukladno tome, u pozitivnom se razredno-nastavnom ozračju na učenika gleda kao na osobe koje su kompetentne, tj. smatra se da su učenici spremni i sposobni za učenje te razumijevanje toga što uče. S druge strane nastavnici uvijek očekuju puno od učenika, te su im uvijek kritički prijatelji što doprinosi prihvaćanju brojnih izazova bez straha od neuspjeha. *Očekivanja nastavnika od učenika vrlo su realna jer se učenici osjećaju sigurnima (emocionalno) te imaju razvijeno samopoštovanje* (Rijavec, 1997:71).

Autori Andrilović i Čudina-Obradović (1996.) razmatraju razredno-nastavno ozračje kao višedimenzionalni fenomen koji uključuje međusobnu interakciju učenika i nastavnika, atmosferu natjecanja i suradnje, emocionalnu te socijalnu atmosferu. Također, autori ističu kako je ono produkt postupaka nastavnika, tj. njegova komuniciranja, primjenjivanju kazni i nagrada i sl.

Mandić (1986., prema: Bognar, Matijević, 1993.) opisuje da socijalno-emocionalno ozračje kao rezultat suradnje učenika i nastavnika te povezuje ozračje sa stilom rada nastavnika.

O kompleksnosti pojma razredno-nastavnog ozračja raspravlja i Bošnjak (1997.) koji ističe kako je ono splet brojnih načina djelovanja subjekata, interakcija u razredu koje ne bismo smjeli gledati i shvaćati odvojeno već moramo uvijek imati na umu njihovo međusobno djelovanje.

Brojni su se dakle hrvatski autori bavili, odnosno bave se fenomenom razredno-nastavnog ozračja. Usprkos brojnim vrlo sličnim obilježjima koje sadrži opis razredno-nastavnog ozračja svakog autora, definicije se razlikuju, no ipak u većini se slažu kako je utjecaj razredno-nastavnog ozračja na učenike neupitan, ali isto tako i utjecaj učenika (i nastavnika) na kreiranje samog razredno-nastavnog ozračja. Mogli bismo reći kako je taj proces cirkularan i neodvojiv.

Osim hrvatskih autora, brojni se svjetski autori također bave tematikom razredno-nastavnog ozračja. Neki od pristupa istraživanju razredno-nastavnog ozračja (odgojno-obrazovnog ozračja) te odabrana istraživanja prikazat će se ukratko u nastavku rada.

3. Pregled istraživanja odgojno-obrazovnog ozračja

Pojam odgojno-obrazovnog ozračja može se promatrati s obzirom na institucijsku razinu na koju se odnosi. Sukladno tome, ozračje koje se promatra/istražuje može biti školsko, razredno-nastavno, razredno, sveučilišno itd. Za potrebe ovog rada razmatrat će se pristupi istraživanju školskog, odnosno razredno-nastavnog ozračja koji, dakle, spadaju u odgojno-obrazovna ozračja te će se dati kratak pregled nekih od istraživanja ozračja unutar institucija odgoja i obrazovanja.

Iako postoje brojni pristupi istraživanju školskog ozračja (klime), u nastavku će se rada opisati dva pristupa: otvorena – zatvorena klima te model R. Moosa u mjerenju školske klime.

Jedan od najpoznatijih pristupa analizi školske klime jest analiza organizacijske klime škole Halpina i Crofta. Oni su prije svega bili usredotočeni na odnos nastavnik – nastavnik i nastavnik – ravnatelj. Na temelju istraživanja koje su proveli, Halpin i Croft (1962., prema: Domović, 2004.) utvrdili su postojanje šest temeljnih vrsta školske klime – otvorena, autonomna, kontrolirana, familijarna, paternalistička i zatvorena klima. Za potrebe ovog rada bit će objašnjena samo dva krajnja tipa: otvorena i zatvorena klima (Domović, 2004.).

Otvorena je klima specifična po vrlo visokim rezultatima na razinama duha i prodornosti te niskim rezultatima na razini neangažiranosti. U otvorenoj klimi nastavnici surađuju vrlo dobro, bez pritužbi te oni nisu zaokupljeni isključivo administrativnim poslovima. Tome pridonosi i ravnatelj koji ne predstavlja smetnju u njihovom radu već dapače, ravnatelj je taj koji pomaže nastavnicima, postavlja fleksibilna pravila. Svi su subjekti zapravo u vrlo dobrim odnosima, vlada zadovoljstvo poslom te visoka motivacija za rad (Halpin, 1966., prema: Domović, 2004.).

Zatvorena klima s druge strane podrazumijeva situaciju u kojoj subjekti neke grupe iskazuju vrlo malo zadovoljstvo u pogledu rješavanja zadataka te zadovoljenju socijalnih potreba. Ravnatelj nije učinkovit te ne brine o nastavnicima, dok su nastavnici nedovoljno angažirani, ne surađuju što automatski znači i slabije postignuće (Halpin, 1966., prema: Domović, 2004.).

Model R. Moosa također je jedan od pristupa koji možemo koristiti za proučavanje organizacijske klime. Moos već desetljećima provodi brojne analize socijalne klime u različitim okolnostima, tj. ustanovama. On je razvio desetak skala pomoću kojih mjeri socijalnu klimu te

je utvrdio postojanje tri dimenzije socijalne klime (odnos, osobni razvoj ili orijentacija prema cilju i održavanje i promjena sustava). Dimenzija odnosa odnosi se na intenzitet i kvalitetu odnosa među subjektima neke okoline. Dimenzija osobnog razvoja ili orijentacije prema cilju procjenjuje temeljne ciljeve neke sredine, tj. koliko neka sredina sputava ili potiče osobu na razvoj. Posljednja dimenzija, dimenzija održavanja i promjene sustava odnosi se na to koliko je neka sredina organizirana, da li su očekivanja od osobe jasna, stupanj kontrole i sl. (Moos, 1979., 1986., prema: Domović, 2004.).

Koristeći spomenute, ali i druge istraživačke pristupe, istraživanja ozračja u institucijama odgoja i obrazovanja započela su dvadesetih godina dvadesetog stoljeća radovima socijalnih psihologa. Na različite su se načine, tj. kroz različite teorijske, metrijske i konceptualne varijante ovakva istraživanja zadržala sve do danas te su i dalje zanimljiv fenomen brojnim svjetskim istraživačima (Bošnjak, 1997.).

Literatura nas upućuje kako je Thomas bio prvi koji je osmislio tehnike za bilježenje ponašanja učenika u školi. Također, on je osmislio i postupke snimanja određenih socijalnih situacija te radnje simuliranja situacija pomoću kojih je prikupljao podatke (Bošnjak, 1997.).

Nadalje, važna osoba u razvoju instrumenata za mjerenje interakcija između nastavnika i učenika jest Wrightstone. On je osmislio ljestvicu pomoću koje je bilježio interakciju između učenika i nastavnika. Rezultat ove ljestvice prikazivao je ponašanje nastavnika kao „dominirajuće“ ili „integrirajuće“ (Bošnjak, 1997.).

Lewin, Lippit i White sljedeće su osobe koje je važno spomenuti u kontekstu istraživanja odgojno-obrazovnih ozračja. Oni su se u svom radu usmjerili na stilove vođenja nastavnika (demokratski, autokratski i *laissez-faire*) koje se povezalo s agresijom, produktivnosti i interakcijom unutar grupe djece od 10 i 11 godina (Bošnjak, 1997.).

Anderson i Brewer u svom su istraživanju kontrole odgajatelja nad djecom koristili ljestvicu koju je osmislio Wrightston, dakle kategorizirali su ponašanje odgajatelja kao „dominirajuće“ ili „integrirajuće“, no također, zaključili su kako osim odgajatelja, dihotomna i integrativna ponašanja mogu pokazati i djeca, odnosno učenici. Njihova su istraživanja zapravo bila temelj svim kasnijim istraživanjima. Rezultati njihovog istraživanja pokazali su da u „integriranim razredima“ učenici pokazuju veću spontanost u ponašanju, dok se u „dominirajućim razredima“ ponašanje učenika okarakteriziralo više kao ovisno o nekome tko im je nadređen te su učenici pokazali više konformističkog i nekonformističkog ponašanja (Bošnjak, 1997.).

Nadalje, Withall je po uzoru na rad Andersona i suradnika mjerio socio-emocionalno ozračje kroz sedam kategorija. On je bio prvi koji je u svom radu upotrijebio riječ ozračje misleći pritom na *popratnu okolnost interpersonalnih interakcija* (Bošnjak:1997:47).

Rad autora Cornella i suradnika označio je ozračje kao *jedan aspekt prikupljenih podataka* (Bošnjak, 197:48). Rezultati i dimenzije ozračja prema njihovom pristupu bili su: ozračje učenika, ozračje nastavnika, kompetentnost, različitost, sadržaj, učenička inicijativa, diferencijacija i socijalna organizacija (Bošnjak, 1997.).

Pedesetih i šezdesetih godina 20. st. započinje razvoj novih instrumenata za praćenje interakcija u razredu, tj. nastavi. Također, istovremeno, umjesto opisivanja ozračja, istraživači počinju uspoređivati ponašanje učenika u razredu s njihovih uspjehom. U tom razdoblju, Moos i Walberg, zajedno sa svojim suradnicima, intenzivno započinju s istraživanjima ozračja (psihosocijalnog) u brojnim društvenim skupinama. Radom ovog dvojca „udareni“ su temelji metodološke paradigme *neposrednog mjerenja percepcija ozračja od strane samih sudionika socijalne interakcije koja stvara i uvjetuje stanovito ozračje* (Bošnjak, 1997:19). Oni su razvili instrumente koji su se upotrebljavali diljem svijeta („Ljestvice ozračja učenja“ i „Skala razrednog ozračja“). Istraživanja koja su proveli Walberg i Moos bila su poticaj za daljnja istraživanja, ali i tema mnogih radova, knjiga, monografija itd. (Bošnjak, 1997.).

Tijekom posljednjih četrdesetak, pedesetak godina najčešće se istražuju *prognostičke vrijednosti rezultata prosudbe odgojno-obrazovnog ozračja na različite kognitivne i afektivne mjere postignuća učenika* (Bošnjak, 1997:19) Brojna su svjetska istraživanja pokazala kako je upravo postignuće učenika jedan značajan udio varijance koji se pripisuje varijabli odgojno-obrazovnog ozračja (Bošnjak, 1997.).

Devedesetih se godina 20. st. istraživanja odgojno-obrazovnog ozračja sve više usmjeravaju na učenike s posebnim potrebama (daroviti učenici i učenici s poteškoćama) kao i na karakteristike nastavnika, učenika, ozračje u vrtićima itd. Također, nastoje se primjenjivati, tj. istovremeno koristiti i kvalitativna i kvantitativna istraživanja, ali i komparacija između različitih zemalja (Bošnjak, 1997.).

U novije se vrijeme sve više istraživanja odgojno-obrazovnog ozračja koriste kao evaluacija, tj. kao pokazatelj koliko je od onoga što je planirano zapravo postignuto. Nadalje, valja istaknuti i istraživanja kojima je krajnji cilj usklađivanje poticajnog odgojno-obrazovnog ozračja s karakteristikama učenika ili poboljšanje, tj. mijenjanje ozračja radi povećanja, tj. poboljšanja odgojno-obrazovnog procesa (Bošnjak, 1997.).

Zanimljivost fenomena razredno-nastavnog ozračja vidljiva je i kroz zanimanje autora za njegovo proučavanje, osmišljavanje različitih tehnika za prikupljanje podataka, promišljanje o čimbenicima koji sve utječu na ozračje unutar razreda i sl. Iako je puno toga otkriveno, zaključeno, dokazano, zasigurno još postoji puno mikroelemenata (čimbenika) koji se i dalje skrivaju „oku“ istraživača, autora, koje bi detaljnije trebalo istražiti te opisati njihov utjecaj na razredno-nastavno ozračje. U sljedećem će se poglavlju rada objasniti neki od čimbenika razredno-nastavnog ozračja.

4. Čimbenici razredno-nastavnog ozračja

Mnogo je različitih čimbenika koji direktno ili indirektno djeluju na razredno-nastavno ozračje. U nastavku će se rada dati pregled tek nekih od njih: odnos nastavnik – učenik, kurikulum i nastavne strategije, uređenost učionice, obilježja nastavnika te komunikacija nastavnika u razredu tijekom nastave.

4.1. Odnos nastavnik – učenik

Autorica Marija Bratanić u brojnim se svojim radovima (*Mikropedagogija, 1991.*, *Paradoks odgoja, 2002.*, *Susreti u nastavi, 1997.*) bavi temom međuljudskog odnosa u školi, točnije, međuljudskog odnosa između nastavnika i učenika.

Međuljudski odnos jest jedan od vrlo važnih mikroelemenata odgoja o kojem ovisi i uspješnost odgojnog djelovanja odgajatelja na odgajanike. *Međuljudski odnos je složen dinamički proces u paru ili grupi koji određuje ponašanje između osoba koje u njemu sudjeluju* (Bratanić, 1991:31). Sastoji se od dvije razine – interpersonalna nesvjesna (između pojedinaca) i intrapersonalna razina (u pojedincu). Nadalje, međuljudski se odnos temelji na interakciji između dviju ili više osoba. Kakva je kvaliteta i intenzitet te interakcije ovisi i koliko će biti uspješan međuljudski odnos. Iz ovog opisa međuljudskog odnosa vidljivo je kako ponašanje pojedinca u odnosu uvjetuje ponašanje drugih osoba, ali i da je i samo uvjetovano ponašanjem drugih. Također, pojedince se u međuljudskom odnosu može razumjeti samo ako ih se promatra u odnosu na druge osobe u tom odnosu. U okviru škole, tj. odgoja i obrazovanja međuljudski odnos jest odnos između razreda i nastavnika, odnosno između nastavnika i učenika kao pojedinca. Tako dakle unutar razreda ponašanje učenika uvjetuje ponašanje nastavnika, ali i ponašanje nastavnika uvjetuje ponašanje učenika – oni cirkularno djeluju jedan na drugog. Ponašanje subjekata (učenika i nastavnika) u razredu utječe na kvalitetu njihova međusobnog odnosa te nadalje kvaliteta tog odnosa (dobra ili loša) ima utjecaja i na to kakvo će biti razredno-nastavno ozračje.

4.1.1. Faktori uspješnosti međuljudskog odnosa

Brojni su faktori koji utječu na uspješnost međuljudskog odnosa, u ovom kontekstu odnosa između nastavnika i učenika. Kovač (1996.) ističe 6 „pokretačkih snaga“ (aktivnosti, suradnja, različitosti, očekivanja, interakcija i odgovornost) za dobre odnose između nastavnika i učenika koji posljedično utječu i na pozitivno razredno-nastavno ozračje. Za potrebe ovog rada objasniti ćemo tri faktora koje izdvaja Bratanić (1991.): *socijalnu percepciju, emocionalne stavove i empatiju*.

Percepcija jest psihički proces, tj. *proces stvaranja predodžbi u svijesti na temelju osjeta* (Hrvatski jezični portal). S druge strane, socijalna percepcija predstavlja percepciju u kontekstu međuljudskih odnosa, tj. *međuzavisno percipiranje u socijalnoj situaciji* (Bratanić, 1991:46). Jedan od najvažnijih čimbenika unutar socijalne percepcije pri odnosu nastavnika i učenika jest povjerenje. Povjerenje jest temelj na kojem se dalje gradi odnos između ta dva subjekta odgojno-obrazovnog procesa. O povjerenju između nastavnika i učenika puno toga ovisi te je ono vrlo važno jer je zapravo nastavnik učeniku model po kojem uči te stoga povjerenje koje se stječe u početku školovanja utječe na stav povjerenja, odnosno nepovjerenja i dalje tijekom školovanja i sl. Nastavnik bi stoga trebao imati „optimistički pristup“, tj. povjerenje prema svim učenicima, što dakako ne znači da u nekim trenucima nije opravdano iskazivanje nepovjerenja prema određenom učeniku. Nadalje, za uspješan odnos između nastavnika i učenika iznimno je važno da nastavnik učenika ne procjenjuje samo na temelju svoje percepcije već da se i pokuša suživjeti s učenikom te da uzima u obzir svoj, ali i učenikov doživljaj.

Sljedeći faktor uspješnosti odnosa između nastavnika i učenika jesu emocionalni stavovi, tj. zauzimanje stavova u odnosu između dviju ili više osoba. Stavovi su ti koji određuju naše daljnje ponašanje. U kontekstu razreda, tj. razrednog ozračja, stavovi su iznimno važni jer kvaliteta stavova nastavnika određuje i ponašanje nastavnika prema učeniku, kao i ponašanje učenika prema nastavniku. Simpatija i antipatija „dio“ su emocionalnih stavova te one imaju vrlo značajan utjecaj na međuljudski odnos. Simpatija pomaže uspostavljanju odnosa te doprinosi prirodnosti i spontanosti interakcije dok antipatija predstavlja suprotnu stranu, tj. ona sputava interakciju. Dakle, *kvaliteta odnosa između nastavnika i učenika u velikoj će mjeri ovisiti o kvaliteti općeg emocionalnog stava na kojem se taj odnos zasniva* (Bratanić, 1991:58).

Empatija jest posljednji, ali ne i manje važan faktor međuljudskog odnosa. Empatija jest *sposobnost razumijevanja značenja i značajnosti emocija i ponašanja druge osobe, uživljanje u tuđe emocionalno stanje* (Hrvatski jezični portal). Važnost empatije u odgoju očituje se prije

svoga u tome da nastavnici ne bi smjeli prosuđivati o nekome samo na temelju onoga što zapažaju, tj. što vide nego bi trebali „ući u kožu učenika“ te na taj način otkriti kako se on osjeća u određenom trenutku kako bi tome prilagodili svoje ponašanje. Dakle nastavnik bi trebao poštivati osjećaje učenika, a svojim ponašanjem poticati ponašanje učenika kakvo bi želio. *Empatičan nastavnik prihvatit će učenika takvog kakav on zaista jeste i potrudit će se da adekvatnim odgojnim metodama i postupcima pomogne učeniku da se razvija u željenom pravcu* (Bratanić, 1991:66-67).

Kao i u svakom međuljudskom odnosu tako i u odnosima unutar razreda, dakle odnosu između nastavnika i učenika te učenika međusobno, trebala bi postojati valjana percepcija, emocionalni stavovi te empatija. Ukoliko su svi ovi faktori između nastavnika i učenika, odnosno između učenika dobro razvijeni tada će zasigurno i njihov odnos biti dobar, odnosno bit će to odnos povjerenja, poštovanja i međusobnog uvažavanja što će posljedično utjecati i na ozračje unutar razreda koje će također poprimiti ovakva obilježja.

4.2. Kurikulum i nastavne strategije

Kurikulum obuhvaća ciljeve, sadržaje, medije, strategije, ishode učenja i evaluaciju te stoga ima izrazito veliki utjecaj na razredno-nastavno ozračje.

Nastava je proces u kojem veliku ulogu imaju i nastavnici i učenici, tj. njihov rad. Stoga je važno da se na početku rada (nastave) odredi tko će što i kako raditi, odnosno da se raspodijele obveze, zaduženja nakon čega slijedi realizacija onoga što se dogovori i evaluacija. Dogovor o navedenom, između nastavnika i učenika mora se realizirati na početku školske godine, na početku tjedna, dana, odnosno sata. Poticajno se razredno-nastavno ozračje može stvoriti ukoliko nastavnik (zajedno s učenicima) osmisli različite, zanimljive aktivnosti koje će zadovoljiti potrebe učenika (kognitivne, razvojne, emocionalne). Također, važno je da nastavnik može, tj. da je sposoban u svakom trenutku promijeniti određene odgojno-obrazovne situacije unutar razreda kako bi u svakom trenutku što veći broj učenika bio zainteresiran za aktivnosti te kako bi se zadovoljavale njihove potrebe. Nadalje, stvaranje pozitivnog razredno-nastavnog ozračja moguće je postići i kroz različite istraživačke projekte, izlete, igre (didaktičke), suradnjom s učenicima iz drugih škola itd. (Matijević, 1998.).

U hrvatskim je školama još uvijek vrlo čest slučaj da su na nastavi učenici objekti, a nastavnici subjekti odgojno-obrazovnog procesa te su sukladno tome i učionice uređene na

način koji je prilagođen frontalnoj nastavi, tj. učenici najčešće sjede jedni iza drugih gledajući u leđa jedni drugima. Dakle, nastavnici najčešće koriste frontalni oblik rada, koristeći se pritom pločom ili računalom i projektorom te se vrlo rijetko učenici aktivno uključuju u proces učenja. Oni su pasivni sudionici koji promatraju i slušaju što im nastavnik priča (Matijević, 1997.).

U novije se vrijeme mnogi nastavnici „olako“ koriste suvremenim medijima te ih koriste samo kao sredstvo pomoću kojeg prenose učenicima tekst koji oni moraju prepisivati u svoje bilježnice te na taj način, pomoću suvremenih medija, stvaraju suvremenu varijantu predavačke nastave (Matijević, 1997.).

Didaktička literatura sve više upućuje na važnost iskustvenog i aktivnog učenja. Aktivno je učenje problemsko učenje, učenje istraživanjem, projektna nastava, simulacije i igre (Matijević, 1997.). U „takvom“ su učenju učenici subjekti koji sudjeluju u različitim aktivnostima te nisu samo pasivni sudionici. Nadalje, u iskustvenom, odnosno aktivnom učenju učenici zajedno s nastavnicima planiraju što će i kako raditi, odnosno učiti čime stječu neka nova iskustva. Također, uz pojam aktivnog i iskustvenog učenja veže se i pojam inovativnog učenja koji se odnosi na učenje koje je usmjereno budućnosti, a obuhvaća dva važna elementa – participaciju (aktivno sudjelovanje) te anticipaciju odnosno predviđanje.

Dakle, iskustveno, aktivno i inovativno učenje doprinijet će kritičkom promišljanju učenika, maštanju, anticipiranju, kreativnosti itd. Kroz ovakve će nastavne strategije učenici sami „otkrivati“ znanje dok će nastavnik biti u ulozi organizatora i voditelja kroz taj proces.

Nadalje, proces evaluacije, odnosno ocjenjivanja učenika uvelike utječe na razredno-nastavno ozračje. Da li je neki nastavnik strog ili blag procjenjuje se najčešće prema tome kakav je njegov kriterij ocjenjivanja. Moguće je da neki nastavnici sa specifičnim stilom ocjenjivanja negativno djeluju na učenike do te mjere da učenici jednostavno odustanu od učenja i sl. S druge strane postoje naravno i oni nastavnici koji svojim kriterijem ocjenjivanja, koji je povezan i s načinom komunikacije tijekom nastave, potaknu učenike na predaniji rad na nekom predmetu (Matijević, 1997.).

Iz navedenog možemo iščitati kako upravo na nastavniku leži vrlo velika odgovornost u kreiranju razredno-nastavnog ozračja, odnosno nekim malim promjenama u svom radu, odnosno korištenjem drugačijih nastavnih medija nastavnik može doprinijeti ugodnijem razredno-nastavnom ozračju (Matijević, 1998.).

4.3. Uređenost učionice

Tijekom izgradnje same škole, odnosno učionica moguće je utjecati na puno toga, ali i ako nismo zadovoljni zatečenim stanjem, tj. izgledom, ugodnosti prostora, po tom pitanju nastavnici, pedagozi, ali i učenici nisu posve nemoćni. Puno se toga može promijeniti i urediti tako da se u učionicama i nastavnici i učenici osjećaju ugodno, tj. da učionica podsjeća učenike na obiteljski dom. Tu se prije svega misli na boje zidova, stolice, stolove, ostali namještaj, rasvjetu i brojne druge detalje koji mogu doprinijeti ugodnosti prostora. Kako bi se postigla ugodnost učionica koja odgovara svima, potrebno je u njeno uređenje uključiti i učenike te ostale djelatnike škole (Jurić, 1993.).

Iako se ovom segmentu škole, odnosno razreda u prošlosti nije pridavalo veliko značenje, ono u posljednje vrijeme raste. Mnogi se nastavnici pitaju kako posložiti klupe razredu, koja nastavna sredstava i pomagala koristiti itd.

Postoje, nažalost, mnoge škole koje više podsjećaju na čekaonicu na autobusnom kolodvoru ili na vojarnu. S druge strane postoje i one škole koje su koncipirane poput doma čije uređenje odaje toplinu, prisnost itd. Prije svega važno je da se „škole vojarnne“ humaniziraju i pedagogiziraju, tj. da učionice u školama budu bogate didaktičkim materijalima, ali i drugim predmetima koji će te učionice približiti učenicima, tj. napraviti učionice u kojima će se učenici osjećati ugodno.

Autor Matijević (1997.) ističe kako je bolje da se u učionicama nalaze klupe koje su namijenjene za individualni rad učenika jer se tijekom nastave, u bilo kojem trenutku mogu presložiti u neki drugačiji format (npr. sjedenje „u potiljak“, sjedenje „u krug“, sjedenje u skupinama itd.) ovisno o trenutnim potrebama rada, željama učenika i sl.

Nadalje, važno je da u učionicama osim ploče, računala i projektoru, tj. nastavnih sredstava i pomagala za (prvenstveno) frontalnu nastavu, postoji i „oprema“ namijenjena za individualnu i grupnu aktivnost učenika koja će u svakom trenutku biti dostupna učenicima. Također, poželjno je i formiranje „tematskih središta“ u kojima će biti smještene npr. didaktičke igre i sl. Naravno, sve je ove komponente bitno uskladiti s dobi i potrebama učenika.

Dakle, kakvo će biti razredno-nastavno ozračje ovisi o načinu na koji će biti uređena i opremljena učionica te raspored sjedenja učenika utječe ozračje unutar razreda. Prije svega ukoliko učenici sjede jedni iza drugih vrlo teško ostvaruju komunikaciju jedni s drugima, ne mogu gledati jedni druge kada pričaju i sl. Takav raspored klupa odaje dojam strogog, ozbiljnog

ozračja te vrlo teško može podsjetiti učenika na obiteljski dom što se u didaktičkoj literaturi navodi kao imperativ. Nadalje, ukoliko su nastavna sredstva i pomagala, odnosno pribor za individualni ili grupni rad učenicima nedostupna, tj. mogu ih koristiti u točno određeno vrijeme moguće je da se kod učenika javlja negativan stav prema istima.

4.4. Obilježja nastavnika

Nastavnik, uz učenike najvažnija komponenta odgojno-obrazovnog procesa, ima vrlo veliki utjecaj na razredno-nastavno ozračje. Koje vrijednosti zastupa, koji su njegovi motivi i interesi, sve to utječe na njegov rad, samim time i na atmosferu u razredu (Jurić, 1993.). *Nastavnik je ličnost koja ne predstavlja samo predavača svoga predmeta, nego, prije svega, odgojitelja, koji bi trebao posjedovati karakterne, moralne, materijalne i duhovne vrijednosti, korektan odnos prema radu i radnim obavezama, human i demokratski odnos prema učenicima (...) kao i stručne obrazovne sposobnosti* (Ivanek, Musić, 2012:114).

Obilježja nastavnika bilo izravno ili neizravno utječu na razredno-nastavno ozračje. Razredno-nastavno ozračje često je rezultat rada nastavnika, tj. načina na koji balansira svoje zahtjeve, potrebe i uloge u razredu (Bošnjak, 1997.). *Klima u školi kao i u razrednom odjelu ovisna je između ostalog o stilu rukovođenja (autokratski, demokratski, potpuna sloboda)* (Cipek, 1996:332).

Iako ne postoji „čisti oblik“ na koji nastavnik upravlja razredom, možemo ih rasporediti u 2 glavne kategorije: autokratski i demokratski nastavnik (Ilić, 2004.).

KLASIČAN I AUTOKRATSKI NASTAVNIK	KREATIVAN I DEMOKRATIČAN NASTAVNIK
<ul style="list-style-type: none"> • Komunicira šefovski (autokratski, s visine, naređivački, koristi prisilu) • Krut, rigidan, konvencionalan, dosadan • Konformista • Statičan, tradicionalan • Često govori: JA • Zna kako • Tjera na rad • Stvara strahopoštovanje • Oslanja se na autoritet • Izaziva nezadovoljstvo • Okrivljuje • Smatra da poboljšavanje uvjeta za rad nije njegova briga 	<ul style="list-style-type: none"> • Komunicira voditeljski (empatično, participacijski, demokratski, preferira argumente) • Fleksibilan, inventivan, nekonvencionalan, zanimljiv • Nekonformista • Dinamičan, moderan • Često govori: MI • Pokazuje kako • Vodi tijekom rada • Stvara povjerenje • Oslanja se na suradnju • Udahnjuje polet • Ispravlja greške

<ul style="list-style-type: none"> • Umnožava pravila i kruto ih se drži • Glavna briga: MOĆ • Kritizira • Prepire se • Prijeti, kažnjava • Sputava, frustrira • Nastoji pritiskom spriječiti neuspjeh • Ocjenjuje na uobičajen način • Ne primjećuje kreativnost u radu • Kolebljiv, nepovjerljiv, netaktičan • Lažljiv, neugodan • Arogantan, neljubazan • Ne ulazi u „svijet kvaliteta“ 	<ul style="list-style-type: none"> • Stvara povoljne uvjete za rad i navodi druge da to čine • Potiče na stvaranje malog broja pravila i prikladno ih primjenjuje • Glavna briga: KVALITETA RADA • Odaje priznanje • Tolerantno razgovara • Podržava, hvali • Oslobađa, relaksira • Upravlja prema kvaliteti • Traži SAMOOCJENJIVANJE KVALITETE • Potiče i podržava inventivnost • Siguran, dosljedan, stabilan • Iskren, povjerljiv, učitiv • Tolerantan, ljubazan • Ulazi u „svijet kvaliteta“
---	--

Tablica 1. *Stil rada nastavnika* (Ilić, 2006:229)

Autokratski je nastavnik tradicionalan „tip“ nastavnika koji se u radu s učenicima služi autokratskim stilom vođenja. On od učenika očekuje visoko postignuće te ta očekivanja često nisu realna, tj. nisu u skladu s mogućnostima učenika. Nadalje, autokratski nastavnik temelji svoj rad na motu red, rad i disciplina te sukladno tome sam određuje pravila te kazne koje slijede za nepridržavanje istih. Također, često se koristi prijetnjama. Po pitanju nastave, najčešće koristi frontalnu metodu rada, tj. predavanje što upućuje na jednosmjernu komunikaciju u kojoj nastavnik priča, a učenici šute te je dakle nastavnik subjekt, a učenici objekti u odgojno-obrazovnom procesu. U razredima gdje „postoji“ ovakav nastavnik razredno je ozračje vrlo hladno te kod učenika vlada strah (Žužić, 2012.).

Demokratski se nastavnik u svom radu koristi demokratskim stilom vođenja što znači da on prije svega koristi dijalog kao metodu rada. Takav nastavnik postavlja zahtjeve koji su u skladu s učenikovim mogućnostima, tj. sposobnostima. Dakle, kao što je spomenuto, „glavna“ metoda rada jest dijalog, odnosno dvosmjerna komunikacija prilikom koje se učenicima postavljaju pitanja, pita ih se za mišljenje i sl. čime ih se uključuje u rad. Tijekom komunikacije nastavnik se koristi JA porukama čime iskazuje brižnost, toplinu itd. U razredima s demokratskim nastavnikom, učenici razvijaju samopoštovanje i samopouzdanje kroz natjecanja ili suradnju između učenika (Žužić, 2012.).

Mušanović spominje još dva stila rada nastavnika: emocionalni i *laissez-faire* nastavnik (Mušanović, Vasilj, Kovačević, 2010.).

Emocionalnom su nastavniku u središtu učenici, tj. zadovoljavanje potreba učenika, prije svega emocionalnih. Stav je emocionalnog nastavnika da nije moguće uspješno učiti ukoliko se ne vodi briga o emocionalnom razvoju učenika. Sukladno tome, jednu od najvažnijih komponenata svog rada smatra postizanje pozitivne socio-emocionalne klime jer učenici koji će učiti u takvom ozračju, bit će uspješniji. Također, emocionalni nastavnik teži razvijanju suradničkih odnosa koji također doprinose postizanju pozitivnijeg ozračja u razredu (Žužić, 2012.).

Drugi tip nastavnika kojeg spominje Mušanović sa svojim suradnicima jest *laissez-faire* nastavnik. Takav je nastavnik prije svega usmjeren na sebe te mu nisu u fokusu učenici. Nadalje, on u svom radu teži izbjegavanju bilo kakvih sukoba kako ne bi morao ulagati puno energije u svoj rad. Sukladno tome, gotovo nikad ne uvodi neke nove metode rada. Cijeli je njegov rad s učenicima u svjetlu pasivnosti, popustljivosti, neodgovornosti itd. Takav nastavnik ima vrlo slabo razvijene socijalne vještine te stoga ne može kvalitetno upravljati razredom, postići ugodno ozračje te biti uzor svojim učenicima (Žužić, 2012.).

Dakle, način na koji će se nastavnik ponašati prema učenicima, da li autokratski, demokratski, emocionalno ili ravnodušno (*laissez-faire*) zasigurno će utjecati, kao što je spomenuto, izravno ili neizravno na razredno-nastavno ozračje jer puno je vjerojatnije kako će bolje razredno-nastavno ozračje biti bolje u onom razredu u kojem se nastavnik ponaša demokratski prema svojim učenicima, tj. ima od njih realna očekivanja koja u skladu s njihovim sposobnostima te se tijekom komuniciranja koristi dijalogom, JA porukama i sl.

5. Komunikacija

Svaki se međuljudski odnos zasniva na interakciji (međusobni utjecaj osoba), a sastavni je dio te interakcije i komunikacija kao njezin najvažniji dio jer nemoguće je stvoriti interakciju između dviju ili više osoba bez komunikacije (verbalne ili neverbalne), ali ni komunikaciju ostvariti bez interakcije. Sukladno tome i subjekti unutar razreda (učenici i nastavnici) djeluju jedni na druge, tj. oni su u interakciji te se njihovo međudjelovanje zasniva na komunikaciji.

Povezanost razredno-nastavnog ozračja i komunikacije vidljiva je iz utjecaja ozračja unutar razreda na samu komunikaciju, ali i obrnuto. Dakle, ukoliko je razredno-nastavno ozračje demokratsko, pozitivno, zdravo, suradničko tada će se to odraziti i na komunikaciju nastavnika i učenika gdje će se i jedni i drugi prilikom komuniciranja osjećati sigurno, uvaženo, opušteno te samim time neće dolaziti do sukoba u komunikaciji između nastavnika i učenika (Ivanek, Mikić, Karabašić, 2012.).

Komunikacija između nastavnika i učenika jedan je od najvažnijih segmenata razredno-nastavnog ozračja koji na neki način ima utjecaja, odnosno povezan je i s ostalim čimbenicima razredno-nastavnog ozračja (empatija, percepcija, stil rada nastavnika i sl.) stoga se u ovom radu poseban naglasak stavlja upravo na komunikaciju nastavnika s učenicima u razredu.

O tome što je komunikacija raspravljalo se od davne prošlosti. Postoje brojne definicije komunikacije, od koje riječi dolazi, što znači, koga uključuje itd. Kao što i upućuju riječi od kojih dolazi riječ komunikacija (lat. *communicare* - učiniti općim), to je *proces razmjene znakova i simbola na način da znakove i simbole razumiju sudionici komunikacije* (Lavrnja, 1998:115). Iako je komunikacija socijalna funkcija i društvena djelatnost koja je prisutna u svim granama društva, najčešće o njoj raspravljaju humanističke znanosti (Mušanović, 2011.). Humanističke znanosti gledaju na komunikaciju kao svojstvo i sposobnost čovjeka (Lavrnja, 1998.).

Komuniciranje je dvosmjernan proces koji podrazumijeva povratnu informaciju. U komunikaciji jest osim informacije (poruka o nekom događaju) (Lavrnja, 1998.) koja čini jedan od dva aspekta komunikacije također veoma bitna i interakcija (drugi aspekt), tj. međusobno utjecanje na aktivnost ljudi (Mušanović, 2011.). Komunikacija nije samo izmjena riječi već cjelokupno naše ponašanje prenosi određenu poruku.

Kada pričamo o komunikaciji ne možemo se ne dotaknuti i komunikacijskog procesa koji je zapravo bit komunikacije. Komunikacijski se proces sastoji od znakova i simbola kojim se prenose informacije te subjekti komuniciranja moraju biti sposobni razumjeti te znakove jer u protivnom komuniciranje nije moguće (Bratanić, 1991.). Što se subjekti komunikacije bolje poznaju, bolje će komunicirati, a što više komuniciraju, produbljit će se njihov odnos i međusobno upoznavanje.

Komunikacija se odvija između dvije ili više osoba, a uključuje verbalno i neverbalno ponašanje te određena pravila. Odvija se spontano, svjesno i planirano te zahtjeva obostranu aktivnost.

Postoji nekoliko vrsta komunikacije (verbalna i neverbalna, personalna i apersonalna, jednosmjerna i dvosmjerna, neposredna i telekomunikacijska, autoritarna i demokratska itd.) (Bognar, Matijević, 2002.). U nastavku će više riječi biti o dvije temeljne vrste komunikacije, a to su verbalna i neverbalna na kojima počivaju i sve ostale vrste komunikacije.

5.1. Vrste odgojno-obrazovne komunikacije

U komunikologijskoj i didaktičkoj literaturi nalazimo brojne vrste komuniciranja koje se razlikuju po kriterijima klasificiranja, a koje opet ovise o broju osoba koje komuniciraju, o medijima koji pomažu u komuniciranju te drugim čimbenicima.

S obzirom na broj osoba koje komuniciraju razlikujemo intrapersonalno, interpersonalno i masovno komuniciranje. Također razlikujemo verbalnu i neverbalnu komunikaciju, personalnu i apersonalnu, jednosmjernu i dvosmjernu, neposrednu i telekomunikacijsku, autoritarnu i demokratsku komunikaciju te brojne druge (Bognar, Matijević, 2002.).

Za potrebe ovog rada detaljnije ćemo se osvrnuti na verbalnu i neverbalnu komunikaciju kao „dvije najvažnije vrste“ komunikacija koje se odvijaju unutar razreda te imaju utjecaja na razredno-nastavno ozračje. Naravno, postoji i povratna sprega, tj. i ostali čimbenici razredno-nastavnog ozračja (broj učenika, raspored sjedenja, stil rada nastavnika itd.) utječu na komunikaciju (Bratanić, 2002.). Iako ćemo razmatrati odvojeno verbalnu i neverbalnu komunikaciju, prilikom komuniciranja u svakodnevnom životu, one su nedjeljive, tj. komunikacija teče paralelno na verbalnoj i neverbalnoj razini.

Verbalna je komunikacija ...*komuniciranje riječima, odnosno govorom, bilo usmeno ili pismeno* (Suzić, 2005:200), ona ima svoj rječnik, gramatiku i sintaksu, pod kontrolom je naše svijesti te je temelj komunikacije u procesu odgoja i obrazovanja. Verbalna se komunikacija koristi govorom te se pomoću nje najčešće informira o *objektivnom (zbivanja, stanja, predmeti), subjektivnom (emocije, stavovi, vrijednosti) te o idejama* (Bratanić, 1991:92) što su ujedno i funkcije verbalne komunikacije.

Riječi koje se prenose verbalnom komunikacijom mogu biti prenesene razgovorom ili pomoću medija za posredovanje verbalnih poruka (npr. računalo, knjiga itd.). Važno je da verbalno komuniciranje bude strukturirano (didaktički), tj. da se „pridržava“ pravila odgojno-obrazovnog procesa (Bognar, Matijević, 1993.).

Dakle, verbalno komuniciramo „pomoću“ riječi te na taj način realiziramo sadržajni aspekt komunikacije.

Uz verbalnu komunikaciju vežemo i socijalnu reverzibilnost te socijalnu ireverzibilnost u razrednoj komunikaciji. Svaki bi nastavnik trebao biti svjestan da je on uzor učeniku te da njegovo komunikacijsko ponašanje utječe na ponašanje učenika, tj. nastavnik je učeniku model. Dakle, nastavnik u svom radu može komunicirati koristeći se reverzibilnim ili ireverzibilnim izjavama. Socijalno reverzibilne izjave jesu *one izjave, govor i ponašanje nastavnika, koji su takvi da se učenik može istim riječima i načinom obratiti nastavniku, a da pritom ne krši pravila pristojnosti, taktičnosti i poštovanja, koja su uobičajena pri obraćanju nastavniku* (Bratanić, 1991:121). Socijalna je reverzibilnost produkt pozitivnog, humanog odnosa između učenika i nastavnika u razredu te također doprinosi daljnjem poboljšanju njihova međudnosa. S druge strane, *socijalna ireverzibilnost uključuje sve one izjave i postupke nastavnika kojima se on obraća učeniku, ali bi smatrao da bi takvo ponašanje učenika prema njemu izlazilo iz okvira pristojnosti, taktičnosti i poštovanja* (Bratanić, 1991:121-122).

Neverbalna se komunikacija odnosi na *komunikaciju koja se ostvaruje nekim drugim sredstvima mimo riječi* (Knapp, Hall, 2010:5). Iako se u počecima pisanja i istraživanja komunikacije nije previše pažnje pridavalo neverbalnom aspektu komunikacije, u novije se vrijeme sve više istraživanja usmjerava upravo na taj segment te su istraživanja pokazala kako se čak $\frac{2}{3}$ komunikacije odvija neverbalnim signalima što ukazuje na veliko značenje neverbalne komunikacije. Dakle, neverbalna je komunikacija sve ono što obuhvaća komuniciranje između osoba, a nije sadržano u porukama koje se prenose govorom. Sukladno tome, svi elementi koji prate govor osobe, bilo da je riječ o ponašanju tijela (držanje,

usmjerenost i pokreti tijela pri stajanju, sjedenju, hodanju ili ležanju), mimici lica (čela, obraza, obrva, usta, brade), očima (usmjerenost pogleda, veličina zjenica), govoru (brzina, ritam, boja glasa, artikulacija, smijeh), gestikulaciji (pokreti rukama), dodirivanju, odijevanju, prostoru koji koristimo (intimni, osobni, društveni, javni), vremenu ili vanjskom kontekstu, mogu se shvatiti kao neverbalna komunikacija (Brajša, 2000.). Prema Tubbsu (2012.) neverbalna poruka može djelovati na 3 načina, tako da mijenja značenje verbalne poruke, pojačava verbalnu poruku ili joj se suprotstavlja. S druge strane, ona može i negativno djelovati na verbalnu komunikaciju, tj. ometati je ukoliko osoba u „prevelikoj“ mjeri koristi gestikulaciju, šteta prilikom izlaganja i sl. (Bognar, Matijević, 1993.).

Neverbalnom komunikacijom najčešće izražavamo svoje emocije, stavove, prezentiramo osobine, koristimo je kao podršku i dopunu ili zamjenu za verbalnu komunikaciju te za konvencionalno izražavanje (Rot, 1982.).

Neverbalni znakovi nemaju jasnu strukturu pa samim time ni uvijek i za svakog jednako značenje te su samo djelomično pod kontrolom ljudske svijesti.

Važnost neverbalne komunikacije u kontekstu škole, odnosno razreda ogleda se u interpretiranju nastavne situacije jer je nastavnici i učenici mogu interpretirati na svoj način. Sličnost, odnosno neslaganje u tim interpretacijama vodi ka boljoj ili lošijoj međusobnoj suradnji (Bratanić, 2002.). Nastavnici s učenicima u razredu, osim riječima, razgovaraju i svojim tijelom. Govor tijela nastavnika učenici vrlo brzo zamjećuju te su izuzetno osjetljivi i na ostale neverbalne znakove jer osim što se nastavnik sluša, on se i promatra. Učenici vole kada ih nastavnik gleda u oči, primjećuju promjenu u boji i jačini glasa, uočavaju nastavnikove geste (podignut kažiprst ili pretjerani pokreti rukama), osjetljivi su na dodir, važno im je kako se njihovi nastavnici odijevaju i sl. Nadalje, učenici, vrlo lako, na temelju neverbalnih signala prepoznaju da li je nastavnik smiren, zainteresiran, entuzijastičan, nestrpljiv i sl. (Bratanić, 2002.). Sukladno tome, nastavnici bi uvijek morali imati u vidu da nije važno samo što izgovaraju nego i kako, odnosno morali bi biti svjesni utjecaja svog neverbalnog komuniciranja na učenike (Brajša, 1993.).

O neverbalnoj komunikaciji ovisi i razredno-nastavno ozračje. Dakle, radost u očima nastavnika, ruke koje nastavnik pruža rašireno prema učenicima, opušteno tijelo i lice, nagnutost tijela prema naprijed stvara u razredu ozračje povjerenja i vedrine (Bratanić, 2002.).

Unatoč, zaista, jako velikom broj neverbalnih znakova koji direktno ili indirektno utječu na komunikaciju između dionika, a samim time i ozračje, u nastavku ćemo se dotaći neverbalnih elemenata koji imaju najveći utjecaj na razredno-nastavno ozračje.

Prvi od elemenata jest boja glasa. Boja glasa jest paralingvistički neverbalni znak. Prema boji glasa možemo prepoznati osjetljivost ili neosjetljivost, naklonost ili nenaklonost te „toplinu i hladnoću“ osobe koja govori kao i da li je osoba ravnodušna ili zagrijana za sadržaj onoga o čemu govori. Učenicima je boja glasa nastavnika vrlo važna.

Nadalje, izraz lica također „djeluje“ na učenike. Prema izrazu lica vrlo lako otkrivamo nečije emocije i osjećaje prema položaju usnica, očiju i čela. Upravo je izraz lica prvo što učenici primjećuju na nastavniku kada ulazi u razred (Bratanić, 2002.). U prilog stvaranju pozitivnog razredno-nastavnog ozračja „pomoću“ lica ide i istraživanje koje navodi Neill (1994:108) – *Studenti – budući učitelji – koji su se češće i dulje smješkali, stvorili su razrede u kojima su pojedinci i skupine dulje razmišljali, češće odgovarali, raspravljali i spontanije odgovarali.*

Sljedeći važan element neverbalne komunikacije jest kontakt očima. Očima iskazujemo našu naklonost i stav prema drugoj osobi te otkrivamo vlastito raspoloženje. Da li nekoga gledamo ili ne gledamo u oči tijekom razgovora ovisi da li ćemo stvoriti ozračje ugode ili neugode. Nastavnik svojim kontaktom očima može ohrabriti učenike, podržati ih ili potaknuti što dakako djeluje pozitivno na cjelokupno ozračje unutar razreda. U svemu treba imati mjeru pa tako i u kontaktu očima jer ukoliko u nekoga pretjerano gledamo to može stvoriti kod osobe neugodu jer takav, ustrajan pogled može djelovati agresivno.

Geste rukama još su jedan važan segment neverbalnog komuniciranja. One najčešće prate ili čak zamjenjuju verbalnu komunikaciju. Gestikuliranjem možemo osobi s kojom razgovaramo pokazati da smo spremni za razgovor, da smo je spremni saslušati (dlanovi ruku pritom su okrenuti prema gore) ili možemo iskazivati autoritet, pokazivati potrebu za tišinom i sl. (dlanovi ruku pritom su okrenuti prema dolje) (Tubbs, 2012.). Kao što je ranije napomenuto, i u tome valja imati mjeru jer pretjerano gestikuliranje može ometati komunikaciju.

Položaj tijela također puno toga otkriva u komunikaciji. Da li je nastavnik tijekom komunikacije s učenicima blago nagnut prema naprijed ili natrag govori o tome da li nastavnik osjeća naklonost i toplinu prema učenicima ili nenaklonost i hladnoću (Bratanić, 2002.). Također, nastavnik bi treba izbjegavati prekrizene ruke ili noge jer na taj način između sebe i učenika stvara barijeru (Miljković, 1996.).

Nadalje, kretanje nastavnika u razredu, tj. njegova udaljenost od učenika jednako tako ima utjecaja na učenike i na stvaranje ugodnog ili neugodnog ozračja. Približavanjem, odnosno udaljavanjem od učenika tijekom nastave, nastavnik potiče ili sputava interakciju, odnosno iskazuje naklonost ili nenaklonost i sl. (Bratanić, 2002.). Također, približavanjem nekom učeniku nastavnik mu može ukazati na potrebu da promijeni trenutno ponašanje (npr. pričanje za vrijeme sata ili igranje).

Dodir, „ruka ohrabrenja“ posljednji je neverbalni element koji ćemo razmatrati. *Dodir je vrlo suptilan aspekt pedagoške komunikacije i treba ga primjenjivati samo kada smo sigurni da će članovi grupe to prihvatiti* (Suzić, 2005:212). Nastavnici u razredu dodir najčešće koriste kako bi ohrabрили učenike, „uklonili“ nelagodu, rastresenost ili strah.

U tablici možemo na pregledan način vidjeti koji neverbalni znakovi kako mogu djelovati.

NEVERBALNI ZNAK	TOPLINA	HLADNOĆA
Ton glasa	Mek i blag	Grub
Izraz lica	Smiješak; zabrinutost	Lice bez izraza Nezainteresiranost
Položaj tijela	Nagnut prema drugome Opušten	Otklonjen od drugog Napet
Kontakt očima	Gledanje drugog u oči	Izbjegavanje gledanja u oči
Dodir	Blagi dodir drugoga	Izbjegavanje dodira drugog
Geste	Otvorene, izrazi dobrodošlice	Zatvorene, čuvaju sebe
Prostorna udaljenost	Bliska (mala)	Udaljena (velika)

Tablica 2. *Neverbalni znakovi za ljudsku toplinu i hladnoću* (Bratanić, 2002:115).

Dakle, iako ljudi pa tako i učenici i nastavnici prije svega komuniciraju riječima, tj. verbalno te se uvijek osvrćemo na poruku koja je izrečena riječima, vidljivo je iz opisa neverbalne komunikacije kolika je zapravo njena važnost, kako ona sve može djelovati te da je ljudi najčešće uopće nisu svjesni, tj. nisu svjesni koju poruku odašilju svom sugovorniku / sugovornicima svojom (nesvjesnom) neverbalnom komunikacijom. Također i neverbalna komunikacija puno puta može odaslati vrlo snažnu poruku koja se ne može uputiti riječima (položaj tijela, prostorni raspored i sl.)

Na početku je poglavlja spomenuta povezanost komunikacije i razredno-nastavnog ozračja stoga će se u nastavku dati objašnjenje komunikacijske-razredne-radne klime.

5.2. Komunikacijska-razredna-radna klima

Odgoj, a tako i obrazovanje usko su povezani, tj. nezamislivi su bez komunikacije. Odgoj je nemoguć ako među sudionicima nema interakcije koja se uspostavlja komunikacijom. Koliko je uspješno odgojno djelovanje u najvećoj mjeri ovisi i o kvaliteti interakcije, tj. komunikacije. Odgoj je oblik međuljudske komunikacije (Bratanić, 1991.).

Brajša navodi *...stručni odgoj i izobrazba nezamislivi su bez stručne primjene razgovora (...) na žalost, često imamo kombinaciju stručnog znanja iz pedagogije uz potpuno nestručnu uporabu razgovora* (Brajša, 1993:10).

Istraživanja provedena na temu razredno-nastavnog ozračja pokazala su da nastavnici imaju vrlo važnu i veliku ulogu u kreiranju uspješne komunikacije i interakcije tijekom nastave. Sukladno tome i u kreiranju kvalitetnog razredno-nastavnog ozračja. Time se stvaraju preduvjeti za *dobar razvoj interpersonalnih odnosa unutar komunikacijskog aspekta odgojno-obrazovnog procesa* (Ivanek, Mikić, Karabašić, 2012:65).

Ozračje unutar razreda u kojem vlada povjerenje od strane nastavnika prema učenicima, ali i obratno, doprinosi osjećaju slobode i sigurnosti u izražavanju osjećaja i misli te sukladno tome djeluje motivirajuće za komunikaciju između subjekata unutar razreda. *Uspješna komunikacija učenik – učitelj (i verbalna i neverbalna) smanjuje pritisak na učenike i na taj način posredno utječe na njihov odnos prema školi, učitelju (...) ali pridonosi i razvoju socijalnih kompetencija koje su osnova razvoju socijalnih odnosa u razredu* (Zrilić, 2010:233). S druge strane, ukoliko je ozračje unutar razreda prožeto strahom i nepovjerenjem, tj. ako „vlada“ ozračje u kojem učenici i nastavnici imaju strah od samootkrivanja, izražavanja svojih osjećaja i misli zbog mogućeg osuđivanja i sl., ono djeluje negativno na međusobnu komunikaciju, tj. blokira je (Bratanić, 2002.). Ukoliko u razredu nastavnik prisiljava učenike na komunikaciju, bilo da se radi o sadržaju komunikacije, vrijeme komunikacije i sl., kod učenika se stvara strah, osjećaj ugroženosti te samim time potreba za izbjegavanjem komunikacije, odnosno neiskrenosti tijekom vođenja razgovora što dakako ne može i neće doprinijeti kvalitetnom razredno-nastavnom ozračju (Ivanek, Mikić i Karabašić, 2012.). Također i sama komunikacija izrazito jako djeluje na odnose unutar razreda, posebice između nastavnika i učenika pa tako rezultat loše komunikacije između nastavnika i učenika može biti odnos koji je disfunkcionalan, prepun ljutnje i neuključenosti (Zrilić, 2010.).

Nadalje, vezano uz stvaranje pozitivnog ili negativnog razredno-nastavnog ozračja, veliku ulogu „igraju“ socijalne vještine nastavnika, tj. njihova razvijenost. Pod pojmom

socijalne vještine podrazumijevamo ponašanja nastavnika, verbalna i neverbalna kojima se koristi u cilju uspješnog komuniciranja s učenicima. Socijalne vještine koje doprinose uspješnosti komuniciranja su npr. kontakt očima tijekom komuniciranja, smiješenje prilikom pozdrava s nekim, rukovanje prilikom susreta, korištenje odgovarajućeg tona i glasnoće glasa, izražavanje vlastitog mišljenja pred drugima, opažanje vlastitih i tuđih emocija, prikladne emocionalne reakcije itd. Također, u komunikacijske vještine spadaju i aktivno slušanje, empatija, asertivnost te persuazija.

Komunikacijska-razredna-radna klima prema Ivanek, Mikić i Karabašić (2012.) jest *...posebna vrsta socijalnih odnosa u razredu, izražena kroz oblike komunikacije nastavnika i učenika, a prožeta njihovim emocionalnim vezama koje vode ka trajno dobrim rezultatima u učenju...* (Ivanek, Mikić i Karabašić, 2012:66). Dakle, to je ugođaj u razredu koji je radni, opušten, svrhovit i poticajan, rezultat je nastavnikova rada te, među ostalim, utječe i na motivaciju učenika te odnos učenika prema procesu učenja.

Nadalje, u pedagoškoj se literaturi mogu „pronaći“ dvije vrste komunikacijske klime, defenzivno-prijeteća te podržavajuće-otvoreno-suradnička klima. Defenzivno-prijeteća komunikacijska klima opisuje se kao klima u kojoj se subjekti međusobno kontroliraju, ocjenjuju, nisu empatični prema drugima, natječu se te među njima ne postoji povjerenje. S druge strane, podržavajuće-otvoreno-suradnička komunikacijska klima jest klima u kojoj su subjekti ravnopravno članovi, ponašaju se spontano, empatični su, prepoznaju probleme drugih, zajednički planiraju, surađuju te među njima vlada povjerenje (Ivanek, Mikić i Karabašić, 2012.).

Kako bi se stvorila podržavajuće-otvoreno-suradnička komunikacijska klima važno je da u razredu, tj. u komunikaciji između nastavnika i učenika vlada neugroženost, sloboda, iskrenost i prihvaćanje. Dakle i učenici i nastavnici bi trebali biti prihvaćeni kao sugovornici bilo od jedne ili druge strane kako bi mogli slobodno, neugroženo i iskreno komunicirati.

Nakon teorijskog pregleda razredno-nastavnog ozračja, iz čega je vidljiva zaista velika važnost ozračja koje vlada u razredu te brojnost čimbenika koji utječu na njegovu kvalitetu, teško je izdvojiti neki čimbenik koji više ili manje utječe na razredno-nastavno ozračje jer se svi oni međusobno prožimaju te utječu jedan na drugog. Tako zasigurno stil rada nastavnika utječe na način njegove komunikacije s učenicima, ali i obrnuto. Smatram kako je važno da se svi pedagozi te ostali djelatnici koji rade s djecom, učenicima upoznaju sa segmentima koji

utječu na razredno-nastavno ozračje te kolika je zapravo važnost ozračja unutar nekog razreda jer ono, kao što je navedeno, ima utjecaja na zadovoljstvo učenika, na otvorenost za suradnju, na komunikaciju itd.

U nastavku će se rada dati prikaz istraživanja provedenog s učenicima drugih razreda srednje škole o tome kako oni procjenjuju razredno-nastavno ozračje.

6. Metodologija istraživanja

6.1. Cilj istraživanja

Cilj provedenog istraživanja bio je utvrditi kako učenici procjenjuju razredno-nastavno ozračje i komunikaciju nastavnika s učenicima u odabranim srednjim školama u Varaždinu. Dakle, istraživanjem se nastojalo ispitati stavove učenika, tj. stupanj slaganja ili neslaganja spram pojedinih čimbenika koji utječu na razredno-nastavno ozračje, s posebnim naglaskom na komunikaciju nastavnika s učenicima.

6.2. Zadaci istraživanja

- Utvrditi postoje li razlike u procjeni razredno-nastavnog ozračja s obzirom na spol ispitanika
- Utvrditi postoje li razlike u procjeni razredno-nastavnog ozračja s obzirom na školski uspjeh ispitanika
- Utvrditi kako učenici pojedine škole¹ procjenjuju razredno-nastavno ozračje
- Utvrditi postoje li razlike u procjeni razredno-nastavnog ozračja s obzirom na vrstu škole
- Utvrditi kako učenici procjenjuju stil rada nastavnika (demokratski, autokratski)
- Utvrditi kako učenici procjenjuju stil rada nastavnika (demokratski, autokratski) s obzirom na vrstu škole
- Utvrditi kako učenici procjenjuju komunikaciju (verbalna i neverbalna) nastavnika s učenicima
- Utvrditi kako učenici procjenjuju komunikaciju (verbalna i neverbalna) nastavnika s učenicima s obzirom na vrstu škole
- Utvrditi da li su u komunikaciji nastavnika s učenicima dominantniji čimbenici koji pospješuju ili sprečavaju sukobe u komunikaciji
- Utvrditi da li su u komunikaciji nastavnika s učenicima dominantniji čimbenici koji pospješuju ili sprečavaju sukobe u komunikaciji s obzirom na vrstu škole
- Utvrditi opterećenost (velika, mala) učenika u školama

---

¹ Druga gimnazija, Gospodarska škola, Srednja strukovna škola, Glazbena škola

- Utvrditi opterećenost (velika, mala) učenika u pojedinoj školi
- Utvrditi kako učenici procjenjuju uređenost učionica u školama
- Utvrditi kako učenici procjenjuju uređenost učionica s obzirom na vrstu škole

6.3. Varijable

- **Zavisne varijable:** stil rada nastavnika, verbalna komunikacija, neverbalna komunikacija, razredna klima kao faktor sukoba u komunikaciji između učenika i nastavnika, kurikulum, uređenost učionice
- **Nezavisne varijable:** spol, školski uspjeh učenika, vrsta škole

6.4. Uzorak istraživanja

U istraživanju su sudjelovala 73 ispitanika, od toga 15 ispitanika muškog spola te 58 ispitanika ženskog spola. Ispitanici su bili učenici drugih razreda 4 srednje škole u Varaždinu. U istraživanju je sudjelovao po jedan razredni odjel (2. razred) Druge gimnazije, Glazbene škole, Gospodarske škole te Srednje Strukovne škole u Varaždinu. Uzorak je bio prigodni namjerni uzorak te je odabran na temelju dogovora s pedagogima i ravnateljima. Ispitanici su činili uzorak klastera (skupina) koji spada u probabilističke uzorke. Uzorak klastera je onaj kod kojeg jedinice izbora nisu osnovne statističke jedinice već klasteri ili skupine u koje su već prethodno raspoređeni (školska odjeljenja).

6.5. Metode i postupci prikupljanja podataka

Istraživanje je provedeno 2016. godine krajem svibnja postupkom izravnog anketiranja („lice u lice“). Ispitanici svake pojedine škole ispunjavali su anketni upitnik u razredu. U dogovoru s pedagogima škola, prije početka nastavnog sata učenicima su bili podijeljeni anketni upitnici za čije im je rješavanje trebalo otprilike 15 minuta. Ispunjavanje anketnog upitnika bilo je u potpunosti anonimno.

6.6. Obrada i analiza podataka

Podaci istraživanja statistički su se obrađivali pomoću SPSS programa (Statistical Package for Social Sciences). U statističkoj obradi koristila se deskriptivna statistika. Pomoću deskriptivne statistike prikupljeni su se podaci grupirali te se tablično i grafički prikazali. Nadalje, analiza podataka radila se pomoću izračuna aritmetičkih sredina i standardnih devijacija. Prikupljeni su se podaci najprije analizirali na cjelokupnom uzorku, a potom i za svaku pojedinu školu. Također, nastojale su se izdvojiti sličnosti i razlike u stavovima ispitanika različitih škola spram pojedinih tvrdnji unutar pojedinog zadatka istraživanja.

6.7. Instrument istraživanja

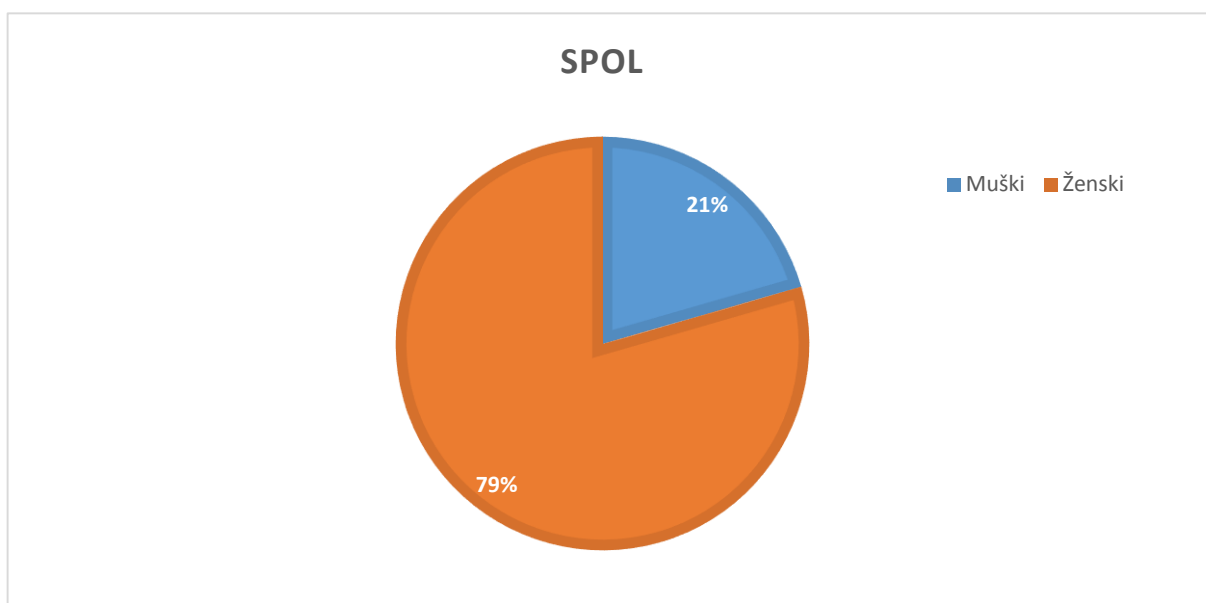
Za ovo je istraživanje korišten instrument anketni upitnik (Prilog 1.). Anketni je upitnik bio je podijeljen na 2 dijela. Prvi se dio upitnika odnosio na ispitivanje socio-demografskih karakteristika ispitanika, dok su se u drugom, dijelu pomoću Liekertove skale (od 1 – uopće se ne slažem do 5 – potpuno se slažem) ispitivali stavovi ispitanika spram razredno-nastavnog ozračja i komunikacije nastavnika s učenicima. Tvrdnje koje su se ispitivale Liekertovom skalom bile su podijeljene sukladno zadacima istraživanja: stil rada nastavnika (tablica 1.; 16 tvrdnji), verbalna i neverbalna komunikacija nastavnika (tablica 2.; 22 tvrdnje), indikatori sprečavanja/pospješivanja sukoba u komunikaciji između nastavnika i učenika (tablica 3.; 12 tvrdnji) te kurikulum i „uređenost“ učionica (tablica 4.; 16 tvrdnji).

7. Rezultati istraživanja i interpretacija

Provedeno je istraživanje čiji je cilj bio utvrditi kako učenici procjenjuju razredno-nastavno ozračje i komunikaciju nastavnika s učenicima u odabranim srednjim školama u Varaždinu. Rezultati će se prikazati na cjelokupnom uzorku, na način da će biti podijeljeni prema zadacima istraživanja. Istraživanje je provedeno na uzorku učenika drugih razreda četiri srednje škole u Varaždinu.

Ukupno je u istraživanju sudjelovalo 73 ispitanika, 15 ispitanika muškog spola (20,5%) i 58 ispitanika ženskog spola (79,5%). (Grafikon 1.)

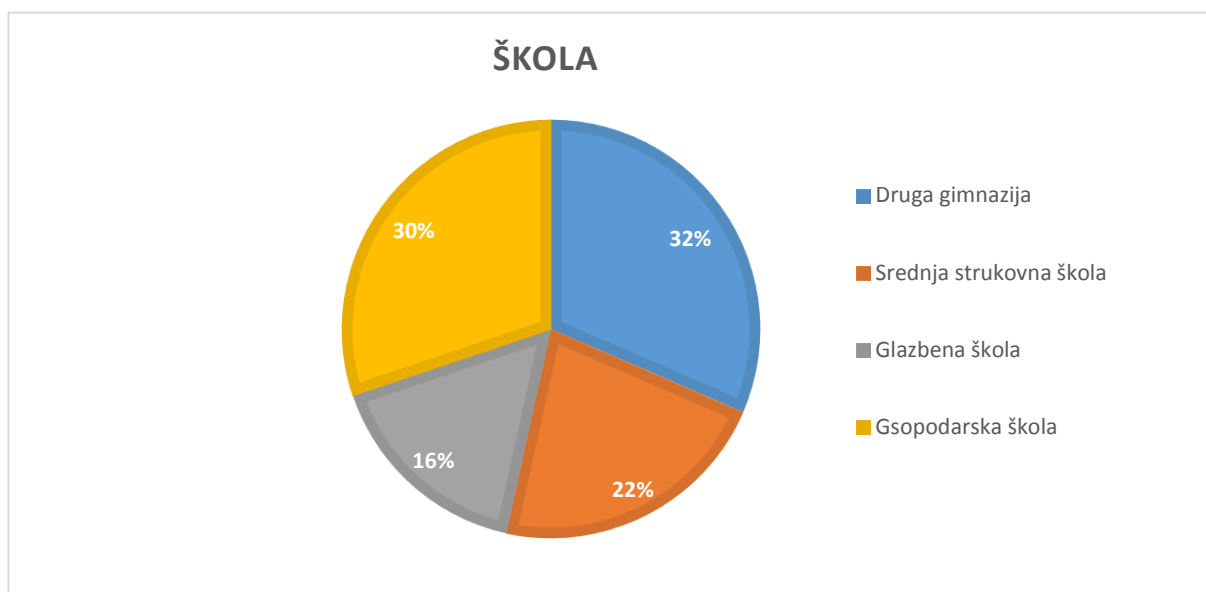
Grafikon 1. Spol ispitanika

U istraživanju je sudjelovalo gotovo 80% ženskih ispitanika. Ovako veliki broj ženskih ispitanika „opravdavaju“ škole u kojima je istraživanje provedeno – Druga gimnazija, Srednja strukovna škola, Glazbena škola i Gospodarska škola.

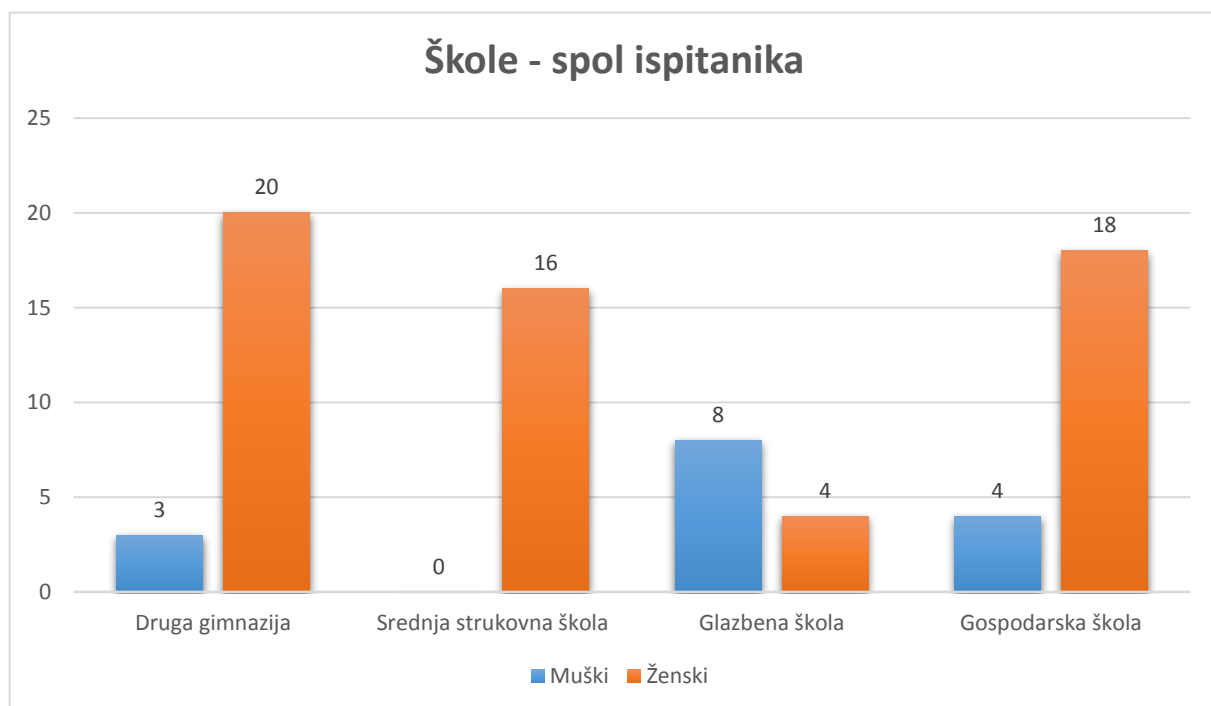
Najveći je broj ispitanika bio u Drugoj gimnaziji, 23 ispitanika (31,5%), zatim u Gospodarskoj školi, 22 ispitanika (30,1%), dok je nešto manji broj ispitanika bio u Srednjoj strukovnoj školi, 16 ispitanika (21,9%) te u Glazbenoj školi, 12 ispitanika, 16,4%. (Grafikon 2.)

Grafikon 2. Postotak ispitanika po školama

Broj ispitanika ženskog spola u Drugoj gimnaziji bio je 20, ispitanika muškog spola 3, zatim u Srednjoj strukovnoj školi u istraživanju su sudjelovale samo ispitanice ženskog spola, u Glazbenoj je školi veći broj ispitanika muškog spola (8) nego ispitanika ženskog spola (4), dok je u Gospodarskoj školi bilo 18 ispitanika ženskog spola te 4 ispitanika muškog spola. (Grafikon 3.)

Grafikon 3. Spol ispitanika po školama

Proveden je Mann Whitney U test kako bi se provjerilo postoji li statistički značajna razlika u procjeni razredno-nastavnog ozračja između ispitanika muškog i ženskog spola. Utvrđeno je da uglavnom ne postoje statistički značajne razlike između ispitanika muškog i ženskog spola u procjeni razredno-nastavnog ozračja ($p > 0,05$). Statistički značajna razlika utvrđena je tek na nekolicini čestica (*Nastavnici nam nameću svoja mišljenja, Tijekom rada na satu vidljiva je suradnja, razumijevanje i pomaganje nastavnika (učenicima), Tijekom nastave radimo u grupama ili paru i normalno razgovaramo s nastavnicima, Naše učionice me podsjećaju na zatvor, a ne na školu*).

Utvrđeno je da se ispitanici muškog spola ($C=3,5$, $Q_{1-5}=2$) statistički značajno više ($U=260,5$, $Z=-2,046$; $p < 0,05$) slažu kako njihovi nastavnici učenicima nameću vlastito mišljenje u odnosu na ispitanike ženskog spola ($C=3$, $Q_{1-5}=3$). Utvrđena je mala veličina efekta ($r=0,24$).

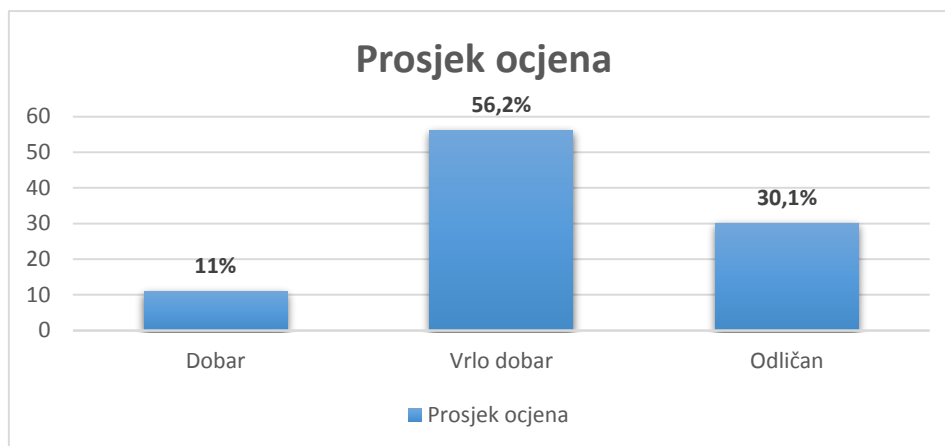
Nadalje, utvrđeno je da se ispitanici ženskog spola ($C=4$, $Q_{1-5}=3$) statistički značajno više ($U=258,0$, $Z=-2,495$, $p < 0,05$) slažu da je tijekom rada na satu vidljiva suradnja, razumijevanje i pomaganje nastavnika (učenicima) u odnosu na ispitanike muškog spola ($C=3$, $Q_{1-5}=1$). Utvrđena je mala veličina efekta ($r=0,29$).

Sljedeće je utvrđeno da se ispitanici ženskog spola ($C=3$, $Q_{1-5}=1$)) statistički značajno više ($U=266,5$, $Z=2,247$, $p < 0,05$) slažu da tijekom nastave rade u grupi ili paru te da pri tome normalno razgovaraju s nastavnicima u odnosu na ispitanike muškog spola ($C=3$, $Q_{1-5}=1$). Utvrđena je mala veličina efekta ($r=0,27$).

Posljednja čestica na kojoj je uočena statistički značajna razlika jest *Naše učionice me podsjećaju na zatvor, a ne na školu*. Utvrđeno je da se ispitanici muškog spola ($C=3$, $Q_{1-5}=3$) statistički značajno više ($U=274,5$, $U=-2,266$, $p < 0,05$) slažu kako ih učionice podsjećaju na zatvor, a ne na školu u odnosu na ispitanike ženskog spola ($C=2$, $Q_{1-5}=2$). Utvrđena je mala veličina efekta ($r=0,27$).

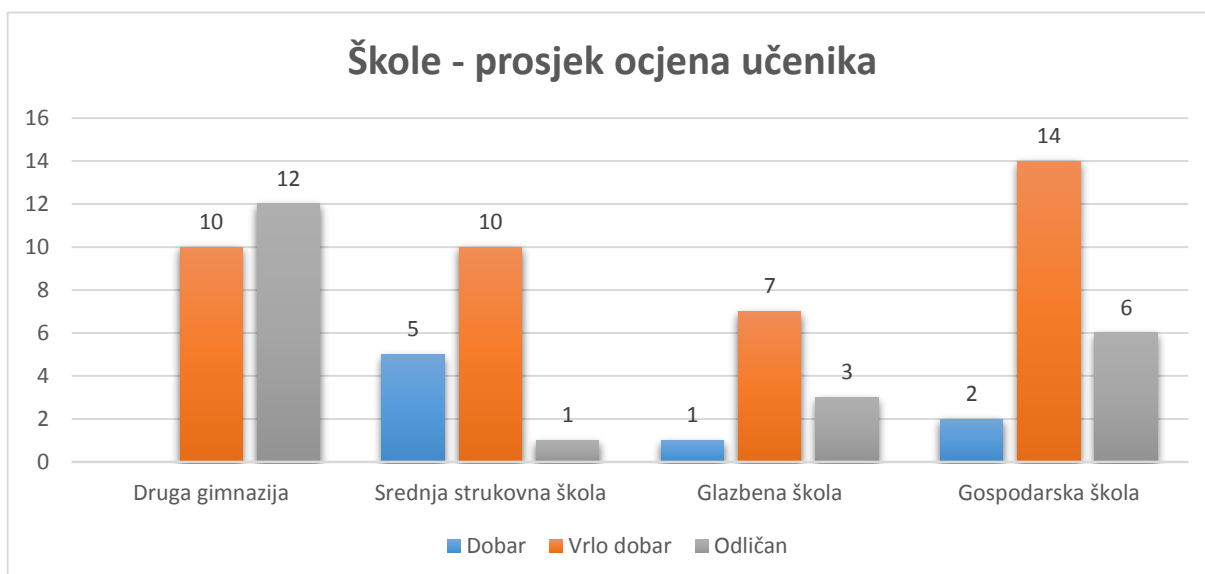
Najveći je postotak ispitanika prošlu školsku godinu završio s prosječnom ocjenom vrlo dobar (56,2%), zatim ocjenom odličan (30,1%) te ocjenom dobar (11%). (Grafikon 4)

Grafikon 4. Uspjeh učenika na kraju školske godine 2014./2015.

U Drugoj gimnaziji najveći je broj ispitanika prošlu školsku godinu završio s odličnim uspjehom (12), dok je nešto manji broj ispitanika (10) na kraju prošle školske godine postigao vrlo dobar uspjeh. U Srednjoj strukovnoj školi najveći je broj ispitanika postigao vrlo dobar uspjeh (10), 5 je ispitanika postiglo dobar uspjeh dok je samo 1 ispitanik postigao odličan uspjeh. U Glazbenoj je školi vrlo dobar uspjeh postiglo 7 ispitanika, odličan uspjeh 3, a 1 je učenik postigao dobar uspjeh. U Gospodarskoj je školi 14 ispitanika postiglo vrlo dobar uspjeh, 6 ispitanika odličan, a 2 ispitanika dobar uspjeh. (Grafikon 5.)

Grafikon 5. Uspjeh učenika na kraju školske godine 2014./2015. s obzirom na vrstu škole koju ispitanici pohađaju

Proveden je Mann Whitney U test kako bi se provjerilo postoji li statistički značajna razlika u procjeni razredno-nastavnog ozračja između ispitanika s boljim i lošijim školskim uspjehom². Utvrđeno je da uglavnom ne postoje statistički značajne razlike između ispitanika boljeg i lošijeg školskog uspjeha u procjeni razredno-nastavnog ozračja ($p > 0,05$). Statistički značajna razlika utvrđena je na samo 4 čestice (*Nastavnici nam naređuju, Na satovima vlada kruta i hladna atmosfera, Dobivamo previše/preteške domaće zadaće, Broj učenika u mom razredu je prevelik*).

Utvrđeno je da se ispitanici slabijeg školskog uspjeha ($C=2, Q_{1-5}=1$) statistički značajno više ($U=133,5, Z=-2,180; p < 0,05$) slažu kako njihovi nastavnici naređuju u odnosu na ispitanike boljeg školskog uspjeha ($C=4, Q_{1-5}=1$). Utvrđena je mala veličina efekta ($r=0,26$).

Nadalje, utvrđeno je da se ispitanici slabijeg školskog uspjeha ($C=3, Q_{1-5}=2$) statistički značajno više ($U=132,0, Z=-2,244; p < 0,05$) slažu da na nastavi vlada kruta i hladna atmosfera u odnosu na ispitanike boljeg školskog uspjeha ($C=2, Q_{1-5}=2$). Utvrđena je mala veličina efekta ($r=0,27$).

Sljedeće je utvrđeno da se ispitanici slabijeg školskog uspjeha ($C=4,5, Q_{1-5}=2$) statistički značajno više slažu ($U=125,0, Z=-2,323; p < 0,05$) slažu da dobivaju previše/preteške domaće zadaće u odnosu na ispitanike boljeg školskog uspjeha ($C=3, Q_{1-5}=2$). Utvrđena je mala veličina efekta ($r=0,28$).

Također, utvrđeno je da se ispitanici boljeg školskog uspjeha ($C=1, Q_{1-5}=1$) statistički značajno manje ($U=120,5, Z=-2,654; p < 0,05$) slažu da je broj učenika u njihovom razredu prevelik u odnosu na ispitanike slabijeg školskog uspjeha ($C=2, Q_{1-5}=2$). Utvrđena je srednja veličina efekta ($r=0,32$).

Dakle, možemo uočiti da kod procjena razredno-nastavnog ozračja s obzirom na spol i školski uspjeh ispitanika ne postoje značajne razlike, odnosno procjene razredno-nastavnog ozračja od strane učenika vrlo su slične. Iako većina ispitanika vrlo slično procjenjuje razredno-nastavno ozračje ipak postoje statistički značajne razlike kod pojedinih čestica (*Nastavnici nam nameću svoja mišljenja, Tijekom rada na satu vidljiva je suradnja, razumijevanje i pomaganje nastavnika (učenicima), Tijekom nastave radimo u grupama ili paru i normalno razgovaramo s nastavnicima, Naše učionice me podsjećaju na zatvor, a ne na školu; Nastavnici nam naređuju, Na satovima vlada kruta i hladna atmosfera, Dobivamo previše/preteške domaće*

---

² Bolji školski uspjeh – opći uspjeh učenika na kraju školske godine bio je vrlo dobar (4) ili odličan (5)
Slabiji školski uspjeh – opći uspjeh učenika na kraju školske godine bio je dobar (3)

zadace, Broj učenika u mom razredu je prevelik) u procjeni razredno-nastavnog ozračja između ispitanika različitog spola i različitog školskog uspjeha.

7.1. Stil rada nastavnika

Nakon prikaza socio-demografskih prilika ispitanika, jedan od zadataka istraživanja bio jest utvrditi kako učenici procjenjuju stil rada nastavnika (demokratski, autokratski). Ispitanici su za potrebe ovog zadatka istraživanja pomoću Liekertove ljestvice (od 1 – uopće se ne slažem do 5 – potpuno se slažem) procjenjivali koliko se navedene tvrdnje (čestice) odnose na nastavnike u njihovoj školi. Čestice vezane uz stil rada nastavnika (autoritarni ili demokratski) odnosile su se na: rad nastavnika kao šefa, oštrinu glasa nastavnika, naređivanje nastavnika, prisiljavanje učenika, isticanje moći, nametanje mišljenja, kritiziranje, kažnjavanje, izlaganje gradiva bez komuniciranja, ljubaznost glasa, davanje prijedloga, poticanje na rad, pomaganje, komuniciranje za vrijeme nastave i empatiju.

Iz rezultata je istraživanja vidljivo da se ispitanici većim dijelom ne slažu ($M=2,88$; $SD=1,087$) s tvrdnjom da se nastavnici u njihovoj školi ponašaju kao šefovi. Sljedeća se tvrdnja vezana uz zadatak istraživanja o stilu rada nastavnika odnosila se na oštrinu glasa nastavnika tijekom nastave. Također kao i kod prethodne tvrdnje vidljivo je da su ispitanici uglavnom iskazali neslaganje ($M=2,59$; $SD=1,103$) s navedenom tvrdnjom. Nadalje, sličan je rezultat dobiven i za tvrdnju vezanu uz naređivanje nastavnika gdje se ispitanici ne slažu ($M=2,65$; $SD=1,200$) da u njihovim školama nastavnici naređuju. Ispitanici su po pitanju prisiljavanja na nešto što im s ne sviđa, od strane nastavnika iskazali ponovno relativno neslaganje ($M=2,51$; $SD=1,412$) s navedenom tvrdnjom. Rezultati odgovora ispitanika vezani uz „moć“ nastavnika (nad učenicima) pokazali su u najvećoj mjeri uglavnom neslaganje ($M=2,96$; $SD=1,419$) ispitanika s navedenom tvrdnjom. Nastavnici u školama učenicima nameću svoja mišljenja, s ovom se tvrdnjom također ispitanici u većoj mjeri ne slažu ($M=2,90$; $SD=1,375$). Od tvrdnji koje su se odnosile na autoritaran stil rada nastavnika, najveća je neodlučnost ispitanika zabilježeno na tvrdnji vezanoj uz kritiziranje učenika (od strane nastavnika) ($M=3,10$; $SD=1,325$). Nadalje, neslaganje ispitanika uočava se i na tvrdnji vezanoj uz dodatno kažnjavanje učenika, dakle ispitanici se ne slažu ($M=2,81$; $SD=1,307$) da ih nastavnici kažnjavaju, kroz dodatne domaće zadatke, testove i sl. Ispitanici se najmanje slažu ($M=2,22$; $SD=1,193$) s tvrdnjom da nastavnici tijekom sata samo izlože gradivo (bez komuniciranja s učenicima)

Vidljivo je dakle da su ispitanici iskazali uglavnom neslaganje s tvrdnjama vezanima uz autoritarni stil rada nastavnika. S druge strane u nastavku će se uočiti, u najvećoj mjeri, uglavnom slaganja ispitanika s tvrdnjama vezanima uz demokratski stil rada nastavnika.

Za tvrdnju, vezanu uz ljubazan glas nastavnika, ispitanici su iskazali uglavnom slaganje ($M=3,40$; $SD=0,939$) s navedenom tvrdnjom. Nadalje, još je veći stupanj slaganja zabilježen pri tvrdnji vezanoj uz davanje prijedloga nastavnika učenicima ($M=3,93$; $SD=0,926$). Također, gotovo identično mišljenje ispitanici dijele i za tvrdnju vezanu uz poticanje nastavnika, dakle, ispitanici se uglavnom slažu ($M=3,94$; $SD=1,060$) da njihovi nastavnici potiču učenike na rad tijekom nastave. Nešto je manje slaganje ($M=3,44$; $SD=1,139$) ispitanika vidljivo je na tvrdnji o prihvaćanju mišljenja učenika, dakle ispitanici su nešto manje složni da nastavnici prihvaćaju njihova mišljenja tijekom nastave, kao i kod tvrdnje koja se odnosi na to da li nastavnici pomažu učenicima oko nekih zadataka ili projekata ($M=3,44$; $SD=1,033$). Komuniciranje s učenicima za vrijeme sata ispitano je i kroz tvrdnju o komuniciranju s učenicima na nastavnom satu kroz postavljanje pitanja i sl. Rezultati su pokazali izuzetno visok stupanj slaganja ispitanika ($M=4,00$; $SD=1,106$) kako njihovi nastavnici za vrijeme nastavnog sata komuniciraju s učenicima, postavljaju im pitanja i sl. Empatija je bila posljednja tvrdnja vezana uz zadatak istraživanja koji se odnosi na stil rada nastavnika. Zanimljivo je da ova osobina nastavnika, koja je izuzetno važna za svakog nastavnika, a posebice onog koji njeguje demokratski stil rada, od strane ispitanika procijenjena kao najmanje zastupljena karakteristika nastavnika od svih ispitanih karakteristika demokratskog stila rada nastavnika. Dakle, iako se ispitanici uglavnom slažu ($M=3,25$; $SD=1,090$) s navedenom tvrdnjom, odgovori ispitanika nisu bili toliko „složni“ kao kod prethodnih tvrdnji.

Iako rezultati variraju, iz rezultata se može iščitati kako ispitanici uglavnom procjenjuju da karakteristike vezane uz autoritarni stil rada nastavnika (rad nastavnika kao šefa, oštrinu glasa nastavnika, naređivanje nastavnika, prisiljavanje učenika, isticanje moći, nametanje mišljenja, kritiziranje, kažnjavanje, izlaganje gradiva bez komuniciranja) njihovi nastavnici nemaju, tj. uglavnom se ili u potpunosti ne slažu s njima, dok su viši postoci odgovora u potpunosti se ili uglavnom slažem vidljivi kod tvrdnji vezanim uz demokratski stil rada nastavnika (ljubaznost glasa, davanje prijedloga, poticanje na rad, pomaganje, komuniciranje za vrijeme nastave i empatija). Dakle, u školama u kojima je provedeno istraživanje nastavnici uglavnom koriste demokratski stil, a manje autokratski stil rada.

Tablica 1. Postotci (%) i deskriptivni pokazatelji (M^* i SD^*) za cjelokupan uzorak – Stil rada nastavnika

STIL RADA NASTAVNIKA (CJELOKUPAN UZORAK)					
	1+2	3	4+5**	M^*	SD^*
Nastavnici se u mojoj školi ponašaju kao šefovi	41,66	27,78	30,55	2,88	1,087
Nastavnici imaju oštar glas	54,79	20,55	24,66	2,59	1,103
Nastavnici nam naređuju	50,00	20,83	29,16	2,65	1,200
Nastavnici nas prisiljavaju na nešto što nam se ne sviđa	55,71	17,14	27,14	2,51	1,412
Nastavnici ističu da imaju moć (nad učenicima)	44,44	9,72	45,83	2,96	1,419
Nastavnici nam nameću svoja mišljenja	43,66	18,31	38,03	2,90	1,375
Nastavnici nas često kritiziraju	36,99	20,55	42,47	3,10	1,325
Nastavnici nas kažnjavaju (dodatne zadaće, testovi i sl.)	52,77	11,11	36,11	2,81	1,307
Nastavnici na satu samo izlože gradivo (bez da komuniciraju s nama za vrijeme sata)	68,49	13,69	17,81	2,22	1,193
Nastavnici imaju ljubazan glas	19,18	26,03	54,79	3,40	0,939
Nastavnici nam daju prijedloge (što oni misle da je najbolje)	9,72	16,66	73,61	3,93	0,924
Nastavnici nas potiču na rad	12,50	12,50	75,00	3,94	1,060
Nastavnici prihvaćaju naša mišljenja	23,29	21,92	54,79	3,40	1,139
Nastavnici nam rado pomažu (oko zadataka, projekata i sl.)	20,83	25,00	54,16	3,44	1,033
Nastavnici na satu za vrijeme iznošenja gradiva komuniciraju s nama (postavljaju nam pitanja i sl.)	12,33	6,85	80,82	4,00	1,106
Nastavnici pokazuju suosjećanje kada imamo neki problem	26,03	30,14	43,84	3,25	1,090

* 1. Napomena: M - aritmetička sredina, SD - standardna devijacija

** 2. Napomena: vrijedi: 1- uopće se ne slažem + 2- uglavnom se slažem, 3- niti se slažem niti se ne slažem, 4- uglavnom se slažem + 5- potpuno se slažem

Nadalje, vidljivo je da se ispitanici u sve četiri škole najvećim dijelom slažu da nastavnici potiču učenike na rad. Najveće su slaganje izrazili ispitanici u Srednjoj strukovnoj školi ($M=4,40$; $SD=1,121$). Nešto je niži rezultat zabilježen samo kod ispitanika u Gospodarskoj školi ($M=3,53$; $SD=1,179$). Nadalje, velika se većina ispitanika slaže kako nastavnici prihvaćaju mišljenja učenika. Ova je karakteristika stila rada nastavnika najviše zastupljena u Glazbenoj školi ($M=3,91$; $SD=0,944$) dok je najniža vrijednost odgovora zabilježena kod ispitanika Gospodarske škole ($M=2,88$; $SD=1,111$). Valja istaknuti i stav ispitanika spram komunikacije nastavnika s učenicima za vrijeme nastave gdje je također stav ispitanika vrlo pozitivan. Najviše slaganja s navedenom tvrdnjom dali su ispitanici Srednje strukovne škole ($M=4,47$; $SD=1,060$), ali i Glazbene škole ($M=4,27$; $SD=0,905$) dok je nešto manje slaganje vidljivo kod ispitanika Druge gimnazije ($M=3,89$; $SD=1,286$) odnosno Gospodarske škole ($M=3,65$; $SD=1,115$) Značajne su razlike u stavovima ispitanika vidljive kod tvrdnje da se nastavnici ponašaju kao šefovi gdje su ispitanici Gospodarske škole izrazili najveće slaganje s navedenom tvrdnjom ($M=3,88$; $SD=0,781$) dok ispitanici ostalih škola iskazuju negativniji stav

spram navedene tvrdnje (Druga gimnazija – M=2,42; SD=0,769; Srednja strukovna škola – M=2,40; SD=1,242; Glazbena škola – M=2,64; SD=0,924). Sličan su stav ispitanici izrazili i po pitanju oštine glasa nastavnika gdje su ponovno ispitanici Gospodarske škole izrazili najveće slaganje (M=3,24; SD=0,903), a ispitanici Srednje strukovne škole najmanje slaganje (M=2,13; SD=0,915) s navedenom tvrdnjom. Nadalje razlike su primjetne i kod tvrdnje vezane uz prisiljavanje učenika na nešto što im se ne sviđa. U Srednjoj strukovnoj (M=1,93; SD=1,280) i Glazbenoj školi (M=1,82; SD=1,250) ispitanici su uglavnom izrazili neslaganje s ovom tvrdnjom, dok se stav ispitanika u Gospodarskoj školi značajno razlikuje, tj. više je ispitanika izrazilo slaganje s navedenom tvrdnjom (M=3,53; SD=1,179). Gotovo je identična situacija i po pitanju isticanja moći nastavnika gdje su ponovno ispitanici u Gospodarskoj školi izrazili najveće slaganje s tvrdnjom kako nastavnici u njihovim školama imaju moć nad učenicima (M=3,82; SD=0,833). Najniži je rezultat zabilježen kod ispitanika u Glazbenoj školi (M=2,45; SD=1,293).

Unutar zadatka istraživanja vezanog uz procjenjivanje stila rada nastavnika (od strane učenika), generalno gledajući, ispitanici Gospodarske škole izrazili su najveće slaganje uz obilježja nastavnika koji njeguje autokratski stil rada, dok su najniže vrijednosti u odgovorima zabilježene kod ispitanika u Srednjoj strukovnoj školi. S druge strane za tvrdnje vezane uz demokratski stil rada nastavnika najviši su stupanj slaganja izrazili ispitanici u Srednjoj strukovnoj školi, a najmanji u Gospodarskoj školi. U Drugoj gimnaziji i Glazbenoj školi zabilježeni su razmjerno slični rezultati, odnosno stav je ispitanika da u njihovim školama rade nastavnici koji više njeguju demokratski nego li autokratski stil rada.

Tablica 2. Deskriptivni pokazatelji (M* i SD*) s obzirom na vrstu škole – Stil rada nastavnika

STIL RADA NASTAVNIKA								
	Druga gimnazija		Srednja strukovna škola		Glazbena škola		Gospodarska škola	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Nastavnici se u mojoj školi ponašaju kao šefovi	2,42	0,769	2,40	1,242	2,64	0,924	3,88	0,781
Nastavnici imaju oštar glas	2,32	1,157	2,13	0,915	2,36	0,809	3,24	0,903
Nastavnici nam naređuju	2,32	1,108	2,40	1,543	2,27	1,104	3,53	0,874
Nastavnici nas prisiljavaju na nešto što nam se ne sviđa	2,63	1,383	1,93	1,280	1,82	1,250	3,53	1,179
Nastavnici ističu da imaju moć (nad učenicima)	2,68	1,376	2,53	1,642	2,45	1,293	3,82	0,883
Nastavnici nam nameću svoja mišljenja	3,00	1,374	2,07	1,387	2,73	1,009	3,53	1,007
Nastavnici nas često kritiziraju	3,16	1,214	2,53	1,246	2,36	1,206	3,71	1,359
Nastavnici nas kažnjavaju (dodatne zadaće, testovi i sl.)	3,00	1,247	2,93	1,486	2,36	1,120	2,76	1,251
Nastavnici na satu samo izlože gradivo (bez da komuniciraju s nama za vrijeme sata)	2,47	1,219	1,53	0,915	2,36	1,120	2,24	1,251
Nastavnici imaju ljubazan glas	3,26	0,872	4,13	0,640	3,45	0,820	3,00	0,866

Nastavnici nam daju prijedloge (što oni misle da je najbolje)	3,95	0,848	4,47	0,743	3,73	0,905	3,65	1,057
Nastavnici nas potiču na rad	4,00	0,943	4,40	1,121	4,18	0,603	3,53	1,179
Nastavnici prihvaćaju naša mišljenja	3,53	0,905	3,80	1,265	3,91	0,944	2,88	1,111
Nastavnici nam rado pomažu (oko zadataka, projekata i sl.)	3,26	0,872	4,13	0,834	3,82	0,982	2,94	1,088
Nastavnici na satu za vrijeme iznošenja gradiva komuniciraju s nama (postavljaju nam pitanja i sl.)	3,89	1,286	4,47	1,060	4,27	0,905	3,65	1,115
Nastavnici pokazuju suosjećanje kada imamo neki problem	3,21	1,084	3,87	1,060	3,73	0,905	2,71	1,047

* 1. Napomena: M- aritmetička sredina, SD- standardna devijacija

7.2. Verbalna i neverbalna komunikacija nastavnika

Sljedeći je zadatak istraživanja bio utvrditi kako učenici procjenjuju komunikaciju (verbalna i neverbalna) nastavnika s učenicima. Ispitanici su također pomoću Liekertove ljestvice iskazivali slaganje odnosno ne slaganje s navedenom tvrdnjom (česticom). Čestice su se odnosile na: držanje i govor tijela, facijalnu ekspresiju, usmjerenje pogleda, slušanje, glas nastavnika (blag, grub, glasan, tihi, razumljivost), „dodir ohrabrenja“, kretanje, korištenje standardnog književnog jezika, ponavljanje, samootkrivanje, korištenje humora, reverzibilnost, ireverzibilnost te usklađenost verbalne i neverbalne komunikacije).

Ispitanici iskazuju uglavnom neslaganje ($M=2,51$; $SD=1,226$) da nastavnici u njihovim školama pokazuju svojim položajem tijela ukočenost i zatvorenost za suradnju, dok s druge strane, rezultati pokazuju izuzetno visok stupanj slaganja ispitanika ($M=3,92$; $SD=0,894$) da držanje i govor tijela nastavnika ukazuju na njegovu opuštenost i spremnost za suradnju. Nadalje, za tvrdnje vezane uz facijalnu ekspresiju nastavnika odgovori ispitanika su disperzirani, dakle, odgovori ispitanika relativno su jednako raspodijeljeni ($M=2,85$; $SD=0,967$) od potpunog neslaganja, do potpunog slaganja o nasmiješenosti nastavnika tijekom nastave. Također, vrlo je slična situacija i po pitanju ozbiljnosti, tj. ozbiljnog izraza lica nastavnika tijekom nastave ($M=3,18$; $SD=0,948$) gdje su ponovno odgovori ispitanika disperzirani. Nastavnici uglavnom slušaju učenike za vrijeme razgovora, što potvrđuju i relativno skladni odgovori ispitanika ($M=3,99$; $SD=0,902$). Sljedeće tvrdnje o kojima su ispitanici iskazivali svoj stav odnosile su se na paraverbalne karakteristike komunikacije, tj. na način izgovaranja (boja brzina, jačina). Ispitanicima je bilo teško procijeniti da li nastavnici govore blagim i mekim glasom pa su uglavnom odgovori ispitanika koncentrirani oko odgovora niti se slažem, niti se ne slažem ($M=2,93$; $SD=0,903$). Slična je situacija i s tvrdnjom kako nastavnici govore grubim glasom gdje je ipak vidljivo nešto veće neslaganje ispitanika s navedenom tvrdnjom ($M=2,63$; $SD=0,890$). Nadalje, ispitanici su vrlo složni ($M=4,41$;

SD=0,620) u mišljenju da njihovi nastavnici govore dovoljno glasno. Ispitanici se uglavnom ne slažu (M=2,32; SD=1,254) s tvrdnjom kako je govor njihovim nastavnika nerazumljiv, ali je i relativno značajan postotak onih koji se smatraju da je nerazumljiv (uglavnom ili potpuno se slažu), njih 19,44%. Sljedeća paraverbalna karakteristike odnosila se na brzinu govora nastavnika. U ovom su slučaju odgovori ispitanika disperzirani, tj. gotovo je podjednak postotak onih koji se ne slažu, niti slažu niti ne slažu ili slažu po pitanju brzine odnosno sporosti govora nastavnika. Ispitanici uglavnom ne dijele to mišljenje (M=2,88; SD=0,963) da je govor njihovih nastavnika brzi, ali ni spori (M=2,40; SD=0,795) na temelju čega bi se moglo zaključiti kako je brzina govora nastavnika primjerena.

Uz komunikaciju, bilo verbalnu, bilo neverbalnu neizostavno je korištenje socijalnih vještina stoga se unutar zadatka istraživanja o procjeni komunikacije (verbalne i neverbalne) nastavnika s učenicima uvrstilo nekoliko tvrdnji vezanih uz socijalne vještine nastavnika. Ispitanici uglavnom ne smatraju (M=2,22; SD=1,313) da njihovi nastavnici „tapšaju” učenike, odnosno pružaju „ruku ohrabrenja” prilikom razgovora. Nadalje, ispitanici se najviše od svih navedenih tvrdnji o verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji slažu (M=3,97; SD=0,942) s time da njihovi nastavnici koriste „samootkrivanje” u razgovoru, tj. da ponekad ispričaju neku crticu iz vlastitog života. Ovaj je rezultat istraživanja lijepo vidjeti ukoliko znamo da se na taj način učenike može zainteresirati za rad, motivirati ih i sl. Nadalje, ispitanici se u velikoj mjeri slažu (M=4,13; SD=0,903) da nastavnici ponove riječ, rečenicu ako ih netko ne razumije. Korištenje humora tijekom nastave spada u vrlo važnu socijalnu vještinu, no odgovori ispitanika vrlo su raspršeni, odnosno odgovori ispitanika koncentrirani su uglavnom na niti se slažem niti se ne slažem odgovor (M=3,62; SD=1,126) s s tek blagom prevagom na slaganje ispitanika kako njihovi nastavnici koriste humor tijekom nastave.

Tijekom nastave, prema procjeni ispitanika, nastavnici uglavnom govore hrvatskim standardnim književnim jezikom (M=4,01; SD=1,034). Iako je dosta visok postotak odgovora koji iskazuju uglavno ili potpuno slaganje ispitanika da nastavnici koriste hrvatski standardni književni jezika (77,08%), s druge strane, pošto je riječ o korištenju književnog jezika, postotak bi mogao (trebao) biti i veći. Nadalje, ispitanici su iskazali uglavno slaganje (M=3,65; SD=1,103) s tvrdnjom vezanom uz kretanje nastavnika po učionici, tj. ispitanici uglavnom smatraju kako se nastavnici kreću učionici za vrijeme sata, čime se nastavnici približavaju učenicima i ostvaruju bliskiji odnos.

Korištenje reverzibilnih izjava od strane nastavnika procjenjeno je uglavnom slaganjem ispitanika ($M=3,60$; $SD=1,210$) ipak, možda bi taj stupanj slaganja ispitanika trebao biti veći, odnosno reverzibilne izjave nastavnika nešto češće. S druge strane o korištenju ireverzibilnih izjava nastavnika odgovori su ispitanika disperzirani. Zanimljiv je rezultat kako se identičan postotak ispitanika (35,62%) uglavnom ili u potpunosti ne slaže i uglavnom ili u potpunosti slaže po pitanju korištenja ireverzibilnih izjava.

Da su verbalna i neverbalna komunikacija nastavnika usklađene, ispitanici baš i ne mogu procijeniti ili iskazuju slaganje s navedenom tvrdnjom ($M=2,97$; $SD=1,178$).

Tablica 3. Postotci (%) i deskriptivni pokazatelji (M^* i SD^*) za cjelokupan uzorak – Verbalna i neverbalna komunikacija nastavnika

VERBALNA I NEVERBALNA KOMUNIKACIJA NASTAVNIKA (CJELOKUPAN UZORAK)					
	1+2	3	4+5**	M*	SD*
Držanje i govor tijela koji ima nastavnik ukazuje da je ukočen i zatvoren za suradnju (npr. nastavnik za vrijeme izlaganja gradiva drži ruke iza leđa, ima prekrížene ruke i sl.)	53,42	26,03	20,55	2,51	1,226
Držanje i govor tijela koji ima nastavnik ukazuje da je opušten i otvoren za suradnju (npr. nastavniku su za vrijeme izlaganja gradiva ruke raširene, dlanove drži prema gore i sl.)	6,85	19,18	73,97	3,92	0,894
Nastavnici imaju osmijeh na licu za vrijeme nastave	39,73	30,14	30,14	2,85	0,967
Nastavnici imaju ozbiljan izraz lica za vrijeme nastave	27,39	32,88	39,73	3,18	0,948
Nastavnici gledaju učenike u oči kada im se obraćaju	4,11	16,44	79,45	4,12	0,832
Nastavnici slušaju učenike kada im nešto govore	8,45	15,49	76,05	3,99	0,902
Nastavnici govore blagim i mekim glasom	26,03	47,94	26,03	2,93	0,903
Nastavnici govore grubim glasom	42,46	41,09	16,43	2,63	0,890
Nastavnici znaju „potapšati“ učenike za vrijeme razgovora	66,66	11,11	22,22	2,22	1,313
Kada objašnjavaju gradivo, nastavnici se kreću po razredu	16,66	16,66	66,66	3,65	1,103
Nastavnici govore dovoljno glasno	1,37	2,74	95,89	4,41	0,620
Nastavnici govore pretiho	89,04	8,22	2,74	1,70	0,739
Govor nastavnika mi je nerazumljiv	65,27	15,27	19,44	2,32	1,254
Nastavnici govore brzo	34,72	40,27	25,00	2,88	0,963
Nastavnici govore sporo	57,53	34,25	8,22	2,40	0,795
Nastavnici govore standardnim književnim jezikom	10,96	10,96	78,08	4,01	1,034
Nastavnici ponove ako ih nešto nismo razumjeli	6,94	9,72	83,33	4,13	0,903
Nastavnici ponekad kažu nešto o svom životu	6,85	16,44	77,78	3,97	0,942
Nastavnici koriste humor na nastavi	20,55	23,29	56,16	3,62	1,126
Nastavnik mi se obraća na način na koji bih se mogao/la ja njemu obratiti, a da pritom ne kršim pravila pristojnog ponašanja (npr. Molim vas, pogledajte na ploču!)	21,92	17,81	60,27	3,60	1,210
Nastavnik mi se obraća na način da kada bih se ja njemu tako obratio prekršio bi pravila pristojnog ponašanja (npr. Ej vi tamo, pazite i gledaj na ploču!)	35,62	28,77	35,62	2,97	1,178
Verbalna je komunikacija nastavnika usklađena s njihovom neverbalnom komunikacijom	7,04	46,48	47,89	3,49	0,772

* 1. Napomena: M- aritmetička sredina, SD- standardna devijacija

** 2. Napomena: vrijedi: 1- uopće se ne slažem + 2- uglavnom se slažem, 3- niti se slažem niti se ne slažem, 4- uglavnom se slažem + 5- potpuno se slažem

Ovaj je zadatak istraživanja obilježen vrlo sličnim stavom od strane ispitanika sve četiri škole. Dakle u pojedinim tvrdnjama u najviše slučajeva prevladavaju ili slaganja ili neslaganja ispitanika u sve četiri škole s tek ponekim značajnijim razlikama.

Ispitanici Druge gimnazije ($M=4,00$; $SD=0,795$), Srednje strukovne škole ($M=4,29$; $SD=0,726$) i Glazbene škole ($M=4,00$; $SD=0,894$) dijele pozitivan stav, odnosno slaganje s tvrdnjom da nastavnici u njihovim školama svojim držanjem i govorom tijela ukazuju na opuštenost i otvorenost za suradnju, dok je nešto niži rezultat zabilježen kod ispitanika Gospodarske škole ($M=3,50$; $SD=1,100$). Iako su dakle ispitanici svih škola više manje složni da njihovi nastavnici govorom tijela odaju opuštenost, valja istaknuti kako ispitanici Srednje strukovne ($M=2,64$; $SD=0,745$) i Glazbene škole ($M=2,55$; $SD=0,688$) iskazuju (znatno) veće neslaganje s tvrdnjom kako nastavnici imaju ozbiljan izraz lica za vrijeme nastave od ispitanika u Drugoj gimnaziji ($M=3,35$; $SD=0,988$) i Gospodarskoj školi ($M=3,41$; $SD=0,716$). Nadalje, po pitanju usmjeravanja pogleda, tj. gledanja učenika u oči tijekom razgovora, najveće je neslaganje s ovom tvrdnjom vidljivo kod ispitanika Druge gimnazije ($M=3,85$; $SD=0,875$) dok ispitanici ostalih škola iskazuju viši stupanj slaganja s navedenom tvrdnjom (Srednja strukovna škola – $M=4,36$; $SD=0,929$; Glazbena škola – $M=4,45$; $SD=0,688$; Gospodarska škola – $M=4,20$; $SD=0,616$). Sljedeći rezultat koji valja istaknuti odnosi se na paraverbalne karakteristike komunikacije, tj. na korištenje grubog glasa nastavnika tijekom nastave. Najveće neslaganje izrazili su ispitanici Srednje strukovne škole ($M=2,21$; $SD=1,051$), a najveće slaganje s navedenom tvrdnjom zabilježeno je kod ispitanika Gospodarske škole ($M=3,25$; $SD=0,639$). Kretanje nastavnika tijekom nastave je prema procjeni ispitanika prisutno, osim kod ispitanika u Glazbenoj školi ($M=2,55$; $SD=1,440$), čiji rezultat upućuje na nešto veće neslaganje od ispitanika u ostalim školama. Zanimljiv je rezultat zabilježen po pitanju korištenja humora na nastavi gdje se ističe Srednja strukovna škola, kao škola gdje nastavnici najviše koriste humor na nastavi ($M=4,21$; $SD=1,122$), dok je u ostalim školama prisutnost ovog faktora u razredima procijenjena nešto manjim slaganjem ispitanika (Druga gimnazija – $M=3,50$; $SD=1,051$; Glazbena škola – $M=3,45$; $SD=1,508$; Gospodarska škola – $M=3,25$; $SD=0,85$). Također, ispitanici u Srednjoj strukovnoj školi ($M=4,14$; $SD=1,027$) ističu najviši stupanj slaganja s tvrdnjom korištenja reverzibilnih izjava nastavnika, dok ispitanici u Gospodarskoj školi ističu najmanje slaganje ($M=3,15$; $SD=1,389$). Sukladno tome, identična je raspodjela rezultata i po pitanju ireverzibilnosti.

Kod ostalih tvrdnji, kod ispitanika svih škola, ne postoje značajne razlike u slaganju, odnosno neslaganju glede verbalne i neverbalne komunikacije.

Ako bismo izdvajali tvrdnje koje karakteriziraju pozitivne karakteristike verbalne i neverbalne komunikacije, poput „pravilnog“ položaja tijela, osmijeha, kontakta očima, slušanja, tona i glasnoće glasa, brzine govora, dodira, korištenja prostora, samootkrivanja, korištenja humora, reverzibilnost i sl. tada možemo uočiti da ispitanici Srednje strukovne škole iskazuju najviši stupanj slaganja sa spomenutim tvrdnjama, a ispitanici u Gospodarskoj školi najveće neslaganje.

Tablica 4. Deskriptivni pokazatelji (M^* i SD^*) s obzirom na vrstu škole – Verbalna i neverbalna komunikacija nastavnika

VERBALNA I NEVERBALNA KOMUNIKACIJA NASTAVNIKA								
	Druga gimnazija		Srednja strukovna škola		Glazbena škola		Gospodarska škola	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Držanje i govor tijela koji ima nastavnik ukazuje da je ukočen i zatvoren za suradnju	2,70	1,302	2,36	1,216	2,55	1,572	2,50	0,889
Držanje i govor tijela koji ima nastavnik ukazuje da je opušten i otvoren za suradnju	4,00	0,795	4,29	0,726	4,00	0,894	3,50	1,100
Nastavnici imaju osmijeh na licu za vrijeme nastave	2,85	0,875	3,14	1,027	3,09	0,944	2,65	0,745
Nastavnici imaju ozbiljan izraz lica za vrijeme nastave	3,35	0,988	2,64	0,745	2,55	0,688	3,41	0,716
Nastavnici gledaju učenike u oči kada im se obraćaju	3,85	0,875	4,36	0,929	4,45	0,688	4,20	0,616
Nastavnici slušaju učenike kada im nešto govore	3,85	0,988	4,57	0,514	4,18	0,874	3,70	0,865
Nastavnici govore blagim i mekim glasom	2,70	0,865	3,43	1,016	3,18	0,751	2,65	0,745
Nastavnici govore grubim glasom	2,50	0,827	2,21	1,051	2,55	0,688	3,25	0,639
Nastavnici znaju „potapšati“ učenike za vrijeme razgovora	2,40	1,536	2,07	1,269	2,27	1,679	2,15	0,988
Kada objašnjavaju gradivo, nastavnici se kreću po razredu	3,70	0,923	4,014	0,770	2,55	1,440	3,85	0,988
Nastavnici govore dovoljno glasno	4,45	0,510	4,36	0,745	4,36	0,505	4,50	0,513
Nastavnici govore pretho	1,75	0,716	1,50	0,760	1,73	0,786	1,75	0,786
Govor nastavnika mi je nerazumljiv	2,45	1,276	2,50	1,557	1,91	1,221	2,15	0,813
Nastavnici govore brzo	2,95	1,050	2,71	0,994	2,73	1,191	3,00	0,795
Nastavnici govore sporo	2,45	0,826	2,07	0,730	3,00	0,775	2,50	0,688
Nastavnici govore standardnim književnim jezikom	4,15	0,933	4,29	1,069	3,91	1,136	4,00	0,973
Nastavnici ponove ako ih nešto nismo razumjeli	4,10	0,912	4,57	0,514	4,18	0,874	3,95	0,887
Nastavnici ponekad kažu nešto o svom životu	3,95	0,945	4,43	0,646	3,64	1,206	3,80	0,894
Nastavnici koriste humor na nastavi	3,50	1,051	4,21	1,122	3,45	1,508	3,25	0,851
Nastavnik mi se obraća na način na koji bih se mogao/la ja njemu obratiti, a da pritom ne kršim pravila pristojnog ponašanja	3,45	1,191	4,14	1,027	3,45	1,128	3,15	1,389
Nastavnik mi se obraća na način da kada bih se ja njemu tako obratio prekršio bi pravila pristojnog ponašanja	2,70	1,129	2,43	1,089	3,09	1,375	3,55	0,999
Verbalna je komunikacija nastavnika usklađena s njihovom neverbalnom komunikacijom	3,65	0,671	4,00	0,679	3,18	0,874	3,05	0,605

* 1. Napomena: M- aritmetička sredina, SD- standardna devijacija

7.3. Indikatori sprečavanja/pospješivanja sukoba u komunikaciji između nastavnika i učenika

Sljedeći je zadatak istraživanja bio utvrditi da li su u komunikaciji nastavnika s učenicima dominantniji čimbenici koji pospješuju ili sprečavaju sukobe u komunikaciji s učenicima (Ivanek, Mikić, Karabašić, 2012). Ispitanici su iskazivali slaganje na 12 tvrdnji (čestica), prvih 6 tvrdnji odnosilo se na sprečavanje, a drugih 6 pospješivanje sukoba u komunikaciji. Ispitanici su vrlo različito odgovarali na čestice vezane sprečavanje, odnosno pospješivanje sukoba.

Da su sadržaji i aktivnosti koje rade na nastavi povezani s njihovim željama i aktivnostima ispitanici se uglavnom ne slažu ($M=2,42$; $SD=1,103$). Nadalje, otvorenost nastavnika za suradnju, razumijevanje i pomaganje nastavnika učenicima procijenjeno je od strane učenika kao dosta zastupljeni segment rada nastavnika ($M=3,53$; $SD=0,903$). Rezultati istraživanja su pokazali da su mišljenja ispitanika relativno podijeljena, odnosno disperzizirana ($M=3,08$; $SD=1,115$) po pitanju ugodne atmosfere tijekom rada i istog odnosa nastavnika prema svim učenicima. Sličan je rezultat zabilježen i na sljedećoj tvrdnji vezanoj uz rad u grupama, dakle ispitanici u većoj mjeri ($M=3,28$; $SD=1,098$) procjenjuju kako tijekom nastave rade u grupama ili paru te da prilikom tog rada normalno razgovaraju s nastavnicima. Sljedeća tvrdnja unutar ovog zadatka istraživanja vezana je uz ohrabrenje nastavnika. Iz rezultata je vidljivo kako su ispitanici relativno neodlučni ($M=3,01$; $SD=1,230$) da li prilikom neke pogreške učenika, nastavnici ohrabruju učenike i ukazuju na načine kako da riješe problem. Možda pomalo iznenađujuć ili zabrinjavajući rezultat jest relativno niski stupanj slaganja ispitanika ($M=2,47$; $SD=1,086$) vezano uz kreativnost nastavnika, tj. da li nastavnici dosadne sadržaje učine zanimljivim i privlačnim.

Rezultat vezan uz isticanje grešaka relativno je raspršen te pokazuje veću skolonost ispitanika neslaganju ($M=2,95$; $SD=1,212$) tome kako nastavnici greške pojedinih učenika ističu pred svim učenicima.

Iako je u prethodno navedenim rezultatima vidljiva podijeljenost mišljenja spram ugodne atmosfere tijekom rada ipak je uočljivo kako ispitanici iskazuju veće neslaganje ($M=2,08$; $SD=1,127$) da tijekom sata vlada naređivačka atmosfera s prijetnjom i prisilom na rad. Također, u prilog tome ide i sljedeći rezultat koji pokazuje da ispitanici procjenjuju ($M=2,11$; $SD=1,015$) kako na na satu ne vlada kruta i hladna atmosfera. Da kod nastavnika ne postoji interes za uspjeh učenika ispitanici se uglavnom ne slažu ($M=2,26$; $SD=1,131$). Nešto veće slaganje ispitanika, ali još uvijek razmjerno nisko ($M=2,65$; $SD=1,189$), vidljivo za tvrdnju kako postoji interes

nastavnika za rad samo pojedinih učenika. Povezano s time, mišljenje ispitanika o nepoštivanju i neuvažavanju svih učenika podjednako, sukladno je prethodnom rezultatu (interes za rad samo pojedinih učenika), tj. ispitanici iskazuju još veći stupanj ($M=2,89$; $SD=1,430$) slaganja da njihovi nastavnici ne poštuju i ne uvažavaju sve učenike podjednako. Ovaj rezultat istraživanja vrlo zanimljiv jer je vidljivo kako se dosta visok postotak učenika (45,83%) izjasnilo kako se slažu da se ne poštuju i ne ovažavaju svi učenici podjednako. Ovakav je rezultat moguće objasniti na način da vjerojatno učenici misle kako nastavnici više poštuju i uvažavaju one učenike s boljim ocjenama, koji su uspješniji te koji pokazuju veći interes za rad što djelomično potvrđuje i prethodni postotak ispitanika (26,39%) koji se izjasnilo da kod nastavnika postoji interes za rad samo pojedinih učenika. Ipak taj je postotak ispitanika nešto niži stoga očito postoje i još neki čimbenici koji utječu na različito poštivanje i uvažavanje učenika koje bi trebalo ispitati.

Odgovori pokazuju kako ispitanici nisu pretjerano složni po pitanju indikatora sprečavanja sukoba u komunikaciji između nastavnika i učenika jer je u nekoliko tvrdnji vidljiv govoto podjednak postotak onih koji se slažu i onih koji se ne slažu. S druge strane, ispitanici su „odlučniji” po pitanju indikatora pospješivanja sukoba u komunikaciji gdje se uglavnom ne slažu s tvrdnjama vezanim uz pospješivanje sukoba u komunikaciji.

Tablica 5. Postotci (%) i deskriptivni pokazatelji (M^* i SD^*) za cjelokupan uzorak – Indikatori sprečavanja/pospješivanja sukoba u komunikaciji između nastavnika i učenika

INDIKATORI SPREČAVANJA/POSPJEŠIVANJA SUKOB U KOMUNIKACIJI IZMEĐU NASTAVNIKA I UČENIKA (CJELOKUPAN UZORAK)					
	1+2	3	4+5**	M*	SD*
Sadržaji i aktivnosti koje radimo na satu povezani su s našim željama i interesima	54,79	27,29	17,81	2,42	1,103
Tijekom rada na satu vidljiva je suradnja, razumijevanje i pomaganje nastavnika (učenicima)	12,50	33,33	54,17	3,53	0,903
Atmosfera tijekom rada je ugodna s istim odnosom nastavnika prema svim učenicima	31,51	21,92	46,58	3,08	1,115
Tijekom nastave radimo u grupama ili paru i normalno razgovaramo s nastavnicima	22,54	36,62	40,85	3,28	1,098
Kada napravimo grešku, nastavnici nas ohrabruju i ukazuju na načine kako da riješimo problem	39,73	16,44	43,84	3,01	1,230
Nastavnici i dosadne sadržaje učine zanimljivim i privlačnim	64,29	11,43	24,29	2,47	1,086
Greške pojedinih učenika javno se ističu pred svim učenicima	39,73	24,66	35,62	2,95	1,212
Atmosfera tijekom sata je naređivačka s prijetnjom i prisilom na rad	69,86	17,81	12,33	2,08	1,127
Kod nastavnika ne postoji interes za uspjeh učenika	60,27	30,14	9,59	2,26	1,131
Postoji interes nastavnika samo za rad pojedinih učenika	54,16	19,44	26,39	2,65	1,189
Na satovima vlada kruta i hladna atmosfera	63,89	27,78	8,33	2,11	1,015

Tijekom nastave ne poštuju se i ne uvažavaju podjednako svi učenici	45,83	18,06	36,11	2,89	1,430
---	-------	-------	-------	------	-------

* 1. Napomena: M- aritmetička sredina, SD- standardna devijacija

** 2. Napomena: vrijedi: 1- uopće se ne slažem + 2- uglavnom se slažem, 3- niti se slažem niti se ne slažem, 4- uglavnom se slažem + 5- potpuno se slažem

„Unutar“ prvih 6 tvrdnji (sprečavanje sukoba u komunikaciji) ispitanici svih škola složni su u neslaganju s tvrdnjom da su sadržaji i aktivnosti na nastavi povezane sa željama i interesima samih učenika čemu je vjerojatni razlog „nametnuti“ plan i program rada uz vrlo male mogućnosti manevriranja istim. Tek je nešto „pozitivniji“ rezultat, ali također relativno nizak, zabilježen kod ispitanika Srednje strukovne škole (M=2,86; SD=0,864). Razlike u odgovorima ispitanika različitih škola, tj. slaganju i neslaganju s navedenim tvrdnjama mogu se primijetiti u tvrdnji vezanoj uz suradnju, razumijevanje i pomaganja nastavnika gdje su ispitanici Srednje strukovne škole iskazali najviše slaganje s navedenom tvrdnjom (M=4,21; SD=0,802), nešto niži rezultat vidljiv je kod ispitanika Druge gimnazije (M=3,75; SD=0,444), odnosno Glazbene škole (M=3,17; SD=1,115), dok se ispitanici u Gospodarskoj školi (M=2,90; SD=0,718) u najmanjoj mjeri slažu kako njihovi nastavnici surađuju s učenicima, iskazuju im razumijevanje te im pomažu. Sličan je rezultat vidljiv i po pitanju ugodne atmosfere tijekom rada s istim odnosom prema svim učenicima gdje je poredak škola jednak prethodnom (najviše slaganja – ispitanici Srednje strukovne škole M=3,86, SD=0,633; zatim Druge gimnazije M=3,20, SD=1,240; i Glazbene škole M=2,83, SD=1,030; te na posljatku ispitanici Gospodarske škole M=2,55, SD=0,945). Ohrabrenje učenika te ukazivanje načina kako da riješe problem, također ispitanici Srednje strukovne škole (M=3,79; SD=1,051) navode najviše slaganja s navedenom tvrdnjom, a ispitanici Gospodarske škole najmanje (M=2,15; SD=0,988). Valja spomenuti i „umijeće“ nastavnika da nezanimljive sadržaje učine zanimljivim. S ovom se tvrdnjom slaže najviše ispitanika (ponovno) Srednje strukovne škole (M=3,07; SD=1,269), potom Glazbene škole (M=2,92; SD=1,084). Nešto niži stupanj slaganja zabilježen kod ispitanika u Drugoj gimnaziji (M=2,50; SD=0,946), dok se (uvjerljivo) najmanje ispitanika Gospodarske škole (M=1,85; SD=0,875) slaže s navedenom tvrdnjom.

Rezultati istraživanja za drugih 6 tvrdnji (pospješivanje sukoba u komunikaciji) pokazuju „uvjerljivo vodstvo“ Gospodarske škole u slaganju s tvrdnjama koje se odnose na pospješivanje sukoba u komunikaciji između nastavnika i učenika. Da nastavnici ističu greške pojedinih učenika, javno pred svim učenicima, u najmanjoj se mjeri slažu ispitanici u Glazbenoj školi (M=2,25; SD=0,866), zatim ispitanici Srednje strukovne škole (M=2,71; SD=1,204) te Druge gimnazije (M=2,60; SD=1,231), a najveće slaganje s navedenom tvrdnjom zabilježeno je kod

ispitanika u Gospodarskoj školi ($M=3,75$; $SD=0,967$). S tvrdnjom da na nastavi u njihovim školama vlada naređivačka atmosfera najmanje se slažu ispitanici Srednje strukovne škole ($M=1,43$; $SD=0,938$). Stav Ispitanika Druge gimnazije ($M=1,85$; $SD=0,745$) i Glazbene škole ($M=1,83$; $SD=0,835$) također pokazuje uglavnom neslaganje s navedenom tvrdnjom. Ispitanici Gospodarske škole najviše se slažu da tijekom nastave vlada naređivačka atmosfera ($M=2,95$; $SD=1,146$). Poredak je škola identičan i kod tvrdnje vezane uz nepostojanje interesa nastavnika za uspjeh učenika. Ispitanici u Gospodarskoj školi, uz nepostojanje interesa nastavnika za uspjeh učenika, iskazuju i najviše slaganja kako postoji interes tek za rad pojedinih učenika ($M=3,40$; $SD=1,142$). Na sljedećem se mjestu po stupnju slaganja, odnosno neslaganja nalazi Druga gimnazija ($M=2,65$; $SD=1,089$), dok su ispitanici Srednje strukovne ($M=2,07$; $SD=1,207$), odnosno Glazbene škole ($M=2,17$; $SD=0,835$) iskazali najmanje slaganje s navedenom tvrdnjom. Sukladno tome, valja napomenuti još i rezultate vezane uz nepoštovanje i nevažavanje svih učenika jednako koji su jednako raspoređeni po školama kao i kod prethodne tvrdnje (najviše – Gospodarska škola, zatim Druga gimnazija pa Glazbena škola i Srednja strukovna škola).

Analizirajući ovaj zadatak istraživanja može se vidjeti kako su ispitanici Gospodarske škole izrazili najmanje slaganja s tvrdnjama koje su vezane uz čimbenike koji sprečavaju sukobe u komunikaciji između nastavnika i učenika. Na sljedećem se mjestu nalazi Glazbena škola, potom Druga gimnazija, dok je u Srednja strukovna školi na nastavi „prisutno“ najviše čimbenika koji sprečavaju sukobe u komunikaciji. Jednaka je raspodjela rezultata po školama vidljiva i kod čimbenika koji pospješuju sukobe u komunikaciji između nastavnika i učenika gdje su, dakle, ispitanici Gospodarske škole izrazili najviše slaganja s navedenim tvrdnjama, potom ispitanici Glazbene škole i Druge gimnazije. „Najbolji“ je rezultat zabilježen kod ispitanika Srednje strukovne škole koji se u najmanjoj mjeri slažu kako na nastavi u njihovoj školi postoje čimbenici koji pospješuju sukobe u komunikaciji.

Tablica 6. Deskriptivni pokazatelji (M^* i SD^*) s obzirom na vrstu škole – Indikatori sprečavanja/pospješivanja sukoba u komunikaciji između nastavnika i učenika

INDIKATORI SPREČAVANJA/POSPJEŠIVANJA SUKOBA U KOMUNIKACIJI IZMEĐU NASTAVNIKA I UČENIKA								
	Druga gimnazija		Srednja strukovna škola		Glazbena škola		Gospodarska škola	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Sadržaji i aktivnosti koje radimo na satu povezani su s našim željama i interesima	2,10	1,021	2,86	0,864	2,50	1,087	2,30	0,979

Tijekom rada na satu vidljiva je suradnja, razumijevanje i pomaganje nastavnika (učenicima)	3,75	0,444	4,21	0,802	3,17	1,115	2,90	0,718
Atmosfera tijekom rada je ugodna s istim odnosom nastavnika prema svim učenicima	3,20	1,240	3,86	0,663	2,83	1,030	2,55	0,945
Tijekom nastave radimo u grupama ili paru i normalno razgovaramo s nastavnicima	3,15	1,137	3,86	1,099	3,08	1,084	2,90	0,912
Kada napravimo grešku, nastavnici nas ohrabruju i ukazuju na načine kako da riješimo problem	3,40	1,095	3,79	1,051	2,92	1,311	2,15	0,988
Nastavnici i dosadne sadržaje učine zanimljivim i privlačnim	2,50	0,946	3,07	1,269	2,92	1,084	1,85	0,875
Greške pojedinih učenika javno se ističu pred svim učenicima	2,60	1,231	2,71	1,204	2,25	0,866	3,75	0,967
Atmosfera tijekom sata je naređivačka s prijetnjom i prisilom na rad	1,85	0,745	1,43	0,938	1,83	0,835	2,95	1,146
Kod nastavnika ne postoji interes za uspjeh učenika	2,05	0,945	1,57	0,756	2,00	1,348	3,05	0,999
Postoji interes nastavnika samo za rad pojedinih učenika	2,65	1,089	2,07	1,207	2,17	0,835	3,40	1,142
Na satovima vlada kruta i hladna atmosfera	2,00	0,795	1,64	1,008	1,92	1,165	2,65	0,875
Tijekom nastave ne poštuju se i ne uvažavaju podjednako svi učenici	2,85	1,137	2,07	1,439	2,08	1,165	3,85	1,137

* 1. Napomena: M- aritmetička sredina, SD- standardna devijacija

7.4. Opterećenost učenika i „uređenost” učionica

Nadalje, zadacima istraživanja željela se utvrditi opterećenost učenika (velika, mala) u školama i utvrditi kako učenici procjenjuju uređenost učionica. Za ove se zadatke istraživanja ispitivao stav učenika o njihovom opterećenju učenjem, domaćim zadaćama i broju školskih sati dok se sljedećih nekoliko čestica odnosilo na „uređenost” učionica, tj. kakav je raspored klupa, da li su učionice pretijesne, ugodne i čiste, svjetle ili mračne te kakav je raspored sjedenja učenika. Također, pitanja unutar ovog zadatka istraživanja odnosila su se i na spremnost nastavnika za razgovor i odvajanje vremena za isti te kakav je odnos između učenika i nastavnika. Naposljetku ispitanici su naveli u kolikoj mjeri se slažu ili ne slažu da atmosfera u razredu utječe na njihovo zadovoljstvo školom.

Prva čestica unutar ovih zadataka istraživanja odnosila se na potrebu učenja mnogo činjenica i definicija napamet. Ispitanici se uglavnom slažu ($M=3,48$; $SD=1,415$) kako se od njih zahtijeva da uče napamet brojne stvari. Nadalje, da li to što uče u školama mogu primijeniti u svakodnevnom životu, ispitanici se u dosta velikoj mjeri ne slažu s time ($M=2,82$; $SD=1,171$).

Ovakav rezultat istraživanja nije zapravo ni malo iznenađujuć jer u gotovo svim segmentima školstva, i kod učenika i kod nastavnika, u medijima te široj javnosti postoji

konstantno nezadovoljstvo postojećim sustavom te se on iz godine u godinu pokušava promijeniti kroz neke sitnice. Danas smo svjedoci Kurikularne reforme koja pokušava zaživjeti u Hrvatskoj. Upravo se njome žele promijeniti ovi segmenti koji su i po ovom istraživanju „bolna točka” hrvatskih učenika, odnosno školstva – učenje napamet i neprimijenjivost naučenog. Iako su u istraživanju sudjelovali ispitanici samo jedne gimnazije (ostalo su bile strukovne škole te glazbena škola) ipak je dosta visok postotak onih (očito ne samo gimnazijalaca) koji ne vide kako mogu primijeniti u svakodnevnom životu ono što uče u školi.

Po pitanju opterećenja učenika, rezultat je istraživanja pokazao različitost mišljenja učenika jer su su odgovori ispitanika dosta raspodijeljeni ($M=2,93$; $SD=1,336$). Nadalje, vezano uz opterećenja učenika, ispitanici se razmjerno u visokoj mjeri slažu ($M=3,60$; $SD=1,392$) kako je broj školskih sati u tjednu prevelik.

Ovako razmjerno visoke stope slaganja ispitanika po pitanju opterećenosti u školama vjerojatno je, osim puno domaćih zadaća i velikog broja školskih sati, rezultat i ranije spomenutog učenja napamet. Nažalost, učenicima škola, odnosno učenje nije zadovoljstvo i sreća već mučenje što posljedično dovodi do nemotiviranosti i sl. No možda je i ključni problem, u također, ranije spomenutom ne povezivanju teorije i prakse, tj. da učenici ne vide kako bi to što uče mogli primijeniti u svakodnevnom životu. Vjerujem da je svima lakše kada znamo da će nam nešto što učimo već sutra biti od koristi u životu, stoga je važno da se s nastavnicima radi na osvješćivanju važnosti da prije svega učenike motiviraju na učenje i rad povezivanjem teorije i prakse i objašnjavanjem korisnosti znanja koje će usvojiti. Takav će princip rada zasigurno utjecati na učenike koji neće doživljavati školu samo kao jednu obavezu i problem.

Nadalje, o korištenju nastavnih sredstava i pomagala, ispitanici su vrlo složni, tj. vidljivo je kako se gotovo svi ispitanici u izuzetno visokoj mjeri slažu ($M=4,63$; $SD=0,592$) kako njihovi nastavnici koriste nastavna sredstva i pomagala u vidu računala i projektora.

Po pitanju ugodnosti učionica, ispitanici uglavnom dijele mišljenje da su učionice u njihovim školama ugodna mjesta za nastavu ($M=3,24$; $SD=1,204$), te sukladno tome uglavnom se ne slažu da su učionice tijesne i pretrpane ($M=2,68$; $SD=1,353$). Nadalje, rezultati istraživanja vezani uz urednost i čistoću učionica pokazali su nešto veću podijeljenost mišljenja ispitanika, odnosno gotovo podjednaku raspodijeljenost mišljenja od potpunog neslaganja do potpunog slaganja ispitanika s navedenom tvrdnjom ($M=3,00$; $SD=1,179$). Iako su stavovi o

uređenju učionica podijeljeni, ispitanike one ipak u najvećoj mjeri ($M=2,42$; $SD=1,353$) ne podječaju na zatvor. Raspored klupa u razredima je, prema rezultatima istraživanja relativno uvijek jednak ($M=3,42$; $SD=1,235$) te ispitanici u razredima sjede, najčešće, jedni iza drugih ($M=4,00$; $SD=1,225$).

Ispitanici su vrlo složni ($M=1,74$; $SD=1,126$) da broj učenika u njihovim razredima nije prevelik. Iako je dakle učenicima sasvim u redu da su u razredu s još 25, 30 drugih učenika zanimljivo bi bilo ispitati stavove nastavnika o broju učenika u razredu koji bi možda iskazali drugačija promišljanja.

Nadalje, ispitanici iskazuju nešto niže slaganje ($M=2,58$; $SD=1,148$) kako nastavnici razgovaraju s učenicima o osobnim problemima učenika no ipak nešto je veće slaganje ispitanika ($M=3,03$; $SD=1,093$) vidljivo u vezi pronalaska vremena nastavnika za razgovor s učenicima. Po pitanju ponašanja nastavnika tijekom nastave i kao prijatelja, a ne samo strogih stručnjaka, stavovi su ispitanika podijeljeni s malo izraženijim neslaganjem ($M=2,88$; $SD=1,100$).

Koliko je važan ugođaj u razredu za svakog učenika svjedoči i posljednja tvrdnja. Naime rezultat istraživanja je pokazao kako se gotovo svi ispitanici ($M=4,37$; $SD=0,697$) dijele mišljenje da atmosfera u razredu utječe na njihovo zadovoljstvo školom.

Dakle, iz rezultata je istraživanja vidljivo da učenici uglavnom iskazuju nezadovoljstvo brojem obaveza i opterećenosti u školi, dok su uglavnom zadovoljni izgledom, urednošću i uređenjem učionica. Iako su pedagoške preporuke da učenici ne bi trebali sjediti na način da gledaju jedni drugima u potiljak, iz rezultata je vidljivo kako se (nažalost) ovakav način sjedenja još uvijek najčešće preferira. Može se reći kako je spremnost nastavnika za razgovor i njihova otvorenost za razgovor „zadovoljavajuća” ukoliko se uzme u obzir broj njihovih obaveza, ali i učenika u razredu.

Tablica 7. Postotci (%) i deskriptivni pokazatelji (M^* i SD^*) za cjelokupan uzorak – Opterećenost učenika i „uređenost“ učionica

OPTEREĆENOST UČENIKA I „UREĐENOST“ UČIONICA (CJELOKUPAN UZORAK)					
	1+2	3	4+5**	M^*	SD^*
Moramo učiti napamet mnogo činjenica i točne definicije	28,77	15,07	56,16	3,48	1,415
Ono što naučimo možemo primijeniti u svakodnevnom životu	46,58	19,18	34,25	2,82	1,171
Dobivamo previše/preteške domaće zadaće	38,89	27,78	33,33	2,93	1,336
Broj školskih sati kroz tjedan je prevelik	23,29	16,44	60,27	3,60	1,392

Nastavnici koriste računala i projektore za vrijeme nastave	1,39	1,39	97,22	4,63	0,592
Naše učionice i kabineti su tijesni i pretrpani	54,79	16,44	28,77	2,68	1,353
Naše učionice su vrlo ugodna mjesta za nastavu	29,17	26,39	44,44	3,24	1,204
Naše učionice uvijek su uredne i čiste	35,62	24,66	39,73	3,00	1,179
Klupe u razredu su uvijek u istom rasporedu	30,14	13,69	56,16	3,42	1,235
U razredu sjedimo jedni iza drugih	15,07	4,11	80,82	4,00	1,225
Naše učionice me podsjećaju na zatvor (male, mračne, neugodne i sl.), a ne na školu (svjetla, ugodna, prostrana i sl.)	58,90	21,92	19,18	2,42	1,353
Broj učenika u mom razredu je prevelik	87,50	2,78	9,72	1,74	1,126
Naši nastavnici razgovaraju s učenicima o osobnim problemima učenika	54,16	19,44	26,39	2,58	1,148
Naši nastavnici se prema učenicima odnose više kao dobri prijatelji, a ne samo kao strogi stručnjaci	37,50	29,17	33,33	2,88	1,100
Kada učenici žele o nečemu razgovarati nastavnici će uvijek naći vremena za razgovor	35,62	27,39	36,99	3,03	1,093
Atmosfera u razredu utječe na moje zadovoljstvo školom	2,74	4,11	93,15	4,37	0,697

* 1. Napomena: M- aritmetička sredina, SD- standardna devijacija

** 2. Napomena: vrijedi: 1- uopće se ne slažem + 2- uglavnom se slažem, 3- niti se slažem niti se ne slažem, 4- uglavnom se slažem + 5- potpuno se slažem

U ova su dva zadatka istraživanja (opterećenost učenika i „uređenost“ učionica) rezultati po školama relativno disperzirani, odnosno na neki način i specifični za pojedinu vrstu škole poput npr. učenja definicija napamet ili primjenu naučenog u svakodnevnom životu.

Dakle, iz rezultata je istraživanja vidljivo kako ispitanici Gospodarske škole (M=4,29; SD=0,908) i Druge gimnazije (M=3,77; SD=1,343) iskazuju najviši stupanj slaganja kako moraju učiti mnogo činjenica napamet, dok je očekivano najniži stupanj slaganja s navedenom tvrdnjom zabilježen kod ispitanika Srednje strukovne škole (M=2,58; SD=1,311). Slično je mišljenje i ispitanika Glazbene škole (M=2,67; SD=1,557). Stav ispitanika vezan uz prevelik broj školskih sati tjedno vrlo je sličan prethodnom rezultatu. Dakle, ponovno se ispitanici u Gospodarskoj školi (M=4,00; SD=1,095) najviše slažu s time kako kroz tjedan imaju prevelik broj sati u školi. Slično mišljenje dijele i ispitanici u Drugoj gimnaziji (M=3,95; SD=1,327) te Glazbenoj školi (M=3,42; SD=1,443). Najmanje se s navedenom tvrdnjom slažu ispitanici Srednje strukovne škole (M=2,42; SD=1,311). Da mogu primijeniti ono što uče u školi u svakodnevnom životu ispitanici svih škola se više ne slažu nego slažu. Najviše se slažu ispitanici Srednje strukovne škole (M=3,42; SD=1,165) i Glazbene škole (M=2,92; SD=1,240), dok se najmanje s navedenom tvrdnjom slažu ispitanici Druge gimnazije (M=2,86; SD=1,246), odnosno Gospodarske škole (M=2,57; SD=1,028).

Stav ispitanika u Drugoj gimnaziji (M=2,45; SD=1,184), Srednjoj strukovnoj školi (M=1,92; SD=0,900) te Gospodarskoj školi (M=2,57; SD=1,165) jest uglavnom negativan, tj. oni smatraju kako njihove učionice nisu tijesne i pretrpane, dok se ispitanici Glazbene škole

($M=4,25$; $SD=1,215$) u izuzetno velikoj mjeri slažu da su učionice u njihovoj školi premale. Sukladno tome, ispitanici u Glazbenoj školi ($M=2,08$; $SD=1,165$) najmanje se slažu kako su njihove učionice ugodna mjesta za nastavu. Čistoća učionica procijenjena je uglavnom stavom niti se slažem niti se ne slažem kod ispitanika u Drugoj gimnaziji ($M=3,50$; $SD=0,913$), Glazbenoj ($M=3,00$; $SD=1,348$) i Gospodarskoj školi ($M=3,00$; $SD=1,095$), dok ispitanici Srednje strukovne škole ($M=2,00$; $SD=1,044$) u nešto manjoj mjeri smatraju kako su učionice u njihovoj školi uvijek uredne i čiste. Isti raspored sjedenja, tj. sjedenje učenika na način da jedni drugima gledaju u leđa najčešće je u Drugoj gimnaziji ($M=4,41$; $SD=1,054$) i Gospodarskoj školi ($M=4,29$; $SD=0,644$), a najrjeđe u Glazbenoj školi ($M=3,50$; $SD=1,567$), odnosno Srednjoj strukovnoj školi ($M=3,58$; $SD=1,311$). Zanimljiva je razlika vidljiva u stavu ispitanika spram izgleda učionica u njihovim školama, tj. da li ih one podsjećaju više na zatvor ili na školu gdje je stav ispitanika u Glazbenoj školi ($M=3,75$; $SD=1,422$) značajno pozitivniji spram ove tvrdnje od ispitanika ostalih škola.

Da atmosfera unutar razreda utječe na njihovo zadovoljstvo školom, u visokoj se mjeri slažu ispitanici svih škola, najviše ispitanici Glazbene škole ($M=4,50$; $SD=0,522$), a najmanje ispitanici u Drugoj gimnaziji ($M=4,11$; $SD=0,581$).

Ukupno gledajući, opterećenost učenika (učenje napamet, previše domaće zadaće, broj školskih sati tjedno) najviša je u Drugoj gimnaziji i Gospodarskoj školi, a najmanja u Glazbenoj školi te Srednjoj strukovnoj školi. Stav ispitanika o „negativnim“ karakteristikama „uređenosti“ učionica najniži je kod ispitanika Srednje strukovne škole i Gospodarske škole, dakle ispitanici u tim školama u najmanjoj se mjeri slažu s tvrdnjama koje se vezuju uz neadekvatno „uređenje“ učionica (tjesne i pretrpane učionice, isti raspored klupa, sjedenje učenika jedni iza drugih te izgled učionica poput zatvora, odnosno škole).

Tablica 8. Deskriptivni pokazatelji (M^* i SD^*) s obzirom na vrstu škole – Opterećenost učenika i „uređenost“ učionica

OPTEREĆENOST UČENIKA I „UREĐENOST“ UČIONICA								
	Druga gimnazija		Srednja strukovna škola		Glazbena škola		Gospodarska škola	
	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
Moramo učiti napamet mnogo činjenica i točne definicije	3,77	1,343	2,58	1,311	2,67	1,557	4,29	0,908
Ono što naučimo možemo primijeniti u svakodnevnom životu	2,86	1,246	3,42	1,165	2,92	1,240	2,57	1,028
Dobivamo previše/preteške domaće zadaće	3,32	1,171	2,25	1,458	2,58	1,443	3,05	1,244
Broj školskih sati kroz tjedan je prevelik	3,95	1,327	2,42	1,311	3,42	1,443	4,00	1,095

Nastavnici koriste računala i projektore za vrijeme nastave	4,55	0,739	4,42	0,669	4,58	0,515	4,81	0,402
Naše učionice i kabineti su tijesni i pretrpani	2,45	1,184	1,92	0,900	4,25	1,215	2,57	1,165
Naše učionice su vrlo ugodna mjesta za nastavu	3,41	1,098	3,00	0,953	2,08	1,165	3,67	1,111
Naše učionice uvijek su uredne i čiste	3,50	0,913	2,00	1,044	3,00	1,348	3,00	1,095
Klupe u razredu su uvijek u istom rasporedu	3,27	1,386	3,83	0,835	3,92	1,311	3,05	1,203
U razredu sjedimo jedni iza drugih	4,41	1,054	3,58	1,311	3,50	1,567	4,29	0,644
Naše učionice me podsjećaju na zatvor (male, mračne, neugodne i sl.), a ne na školu (svjetla, ugodna, prostrana i sl.)	2,73	1,386	1,58	0,793	3,75	1,422	2,00	1,00
Broj učenika u mom razredu je prevelik	1,32	0,477	1,92	1,505	2,08	1,311	1,67	0,796
Naši nastavnici razgovaraju s učenicima o osobnim problemima učenika	2,32	1,129	3,17	1,267	2,83	1,337	2,29	0,845
Naši nastavnici se prema učenicima odnose više kao dobri prijatelji, a ne samo kao strogi stručnjaci	3,09	1,065	3,58	0,900	3,08	1,165	2,29	0,956
Kada učenici žele o nečemu razgovarati nastavnici će uvijek naći vremena za razgovor	3,18	1,097	3,75	1,055	3,17	1,030	2,33	0,913
Atmosfera u razredu utječe na moje zadovoljstvo školom	4,11	0,581	4,42	0,669	4,50	0,522	4,14	0,910

* I. Napomena: M- aritmetička sredina, SD- standardna devijacija

Nakon pregleda svih rezultata istraživanja, može se reći da je razredno-nastavno ozračje u školama pozitivno. Naime, učenici su iskazivali uglavnom slaganje s tvrdnjama koje sugeriraju na pozitivno razredno-nastavno ozračje s tek ponekim odstupanjima. Dakle, u školama uglavnom rade nastavnici koji njeguju demokratski stil rada, njihova je verbalna i neverbalna komunikacija prema mišljenju učenika primjerena. Nadalje, u razredima, između nastavnika i učenike prevladavaju indikatori koji sprečavaju sukobe u njihovoj međusobnoj komunikaciji. Nešto zamjetnije nezadovoljstvo primjetno je kod opterećenosti učenika dok je uređenost učionica prema mišljenju učenika dobra.

Bilo je zanimljivo provesti ovo istraživanje te vidjeti da usprkos brojnim zamjerkama na rad nastavnika, općenito hrvatskog školstva, ipak u razredima u kojima je provedeno istraživanje vlada pozitivno razredno-nastavno ozračje, odnosno da učenici „karakteristike“ pozitivnog razredno-nastavnog ozračja procjenjuju uglavnom slaganjem s tvrdnjama koje se na to odnose. Dakako, zbog izuzetno malog, namjernog uzorka ovakvi se rezultati ne mogu generalizirati na cijelu populaciju, odnosno sve škole u Republici Hrvatskoj.

8. Zaključak

Postoji mnogo određenja razredno-nastavnog ozračja. Najjednostavnije rečeno, ono obuhvaća procese koji se događaju unutar razreda kao i odnos između nastavnika i učenika te samim time utječe i cjelokupnu školu. Razredno-nastavno ozračje može se opisati i kao doživljaj kvalitete nastave ili stanje odnosa unutar nekog razreda.

Specifičnost fenomena razredno-nastavnog ozračja vidljiva je i u brojnosti čimbenika koji direktno ili indirektno na njega utječu. Odnos između nastavnika i učenika jedan je od najvažnijih čimbenika jer o njemu zapravo ovisi uspješnost odgojnog djelovanja. Da bi taj odnos bio uspješan potrebno je postojanje „odgovarajuće“ socijalne percepcije, emocionalnih stavova te empatije kod subjekata odgojno-obrazovnog procesa, tj. nastavnika i učenika. Nadalje, jedan od čimbenika razredno-nastavnog ozračje jest i kurikulum koji svojim ciljevima, sadržajima, medijima, strategijama i evaluacijom ima također utjecaja na ozračje unutar razreda. Kako je uređena učionica, da li je svijetla ili mračna, ugodna ili neugodna, kakav je raspored klupa, boja zidova itd. sve to ima utjecaja na učenike i njihovu percepciju razredno-nastavnog ozračja. Stil rada nastavnika također određuje ozračje unutar razreda. Da li nastavnik svojim ponašanjem i metodama rada odražava demokratičnost ili autoritarnost uvelike utječe na ozračje u razredu jer ono je vrlo često rezultat način na koji nastavnik balansira svoje zahtjeve, potrebe i uloge u razredu. Na razredno-nastavno ozračje utječe i komunikacija nastavnika (verbalna i neverbalna) jer ona je preduvjet za stvaranje dobrih interpersonalnih odnosa između učenika i nastavnika. „Pomoću“ komunikacije u razredima se stvara defenzivno-prijeteća ili podržavajuće-otvoreno-suradnička klima.

Upravo zbog zanimljivosti fenomena razredno-nastavnog ozračja te brojnih čimbenika koji na njega mogu utjecati, u svijetu, ali u novije vrijeme i u Hrvatskoj, razredno-nastavno ozračje zaokuplja pažnju sve većeg broja autora.

Rezultati su istraživanja pokazali da između učenika i učenica kao i između učenika s boljim i slabijim školskim uspjehom ne postoje značajne razlike u procjeni razredno-nastavnog ozračja s tek ponekom iznimkom.

U školama gdje je provedeno istraživanje prevladavaju nastavnici koji njeguju demokratski stil rada s učenicima što pozitivno djeluje na razredno-nastavno ozračje unutar škola. Nadalje, rezultati vezani uz verbalnu i neverbalnu komunikaciju nastavnika ukazuju da nastavnici uglavnom koriste verbalnu i neverbalnu komunikaciju primjerenu radu s učenicima

u razredu. Po pitanju postojanja indikatora koji pospješuju ili sprečavaju sukobe u komunikaciji između nastavnika i učenika, ispitanici su vrlo visokim postocima izrazili stav kako smatraju da u njihovim razredima „postoje“ indikatori koji sprečavaju sukobe u komunikaciji. Nadalje, rezultati istraživanja su pokazali razmjerno raspršene postotke slaganja, odnosno neslaganja po pitanju opterećenosti učenika, uređenosti učionica, spremnosti nastavnika za komunikaciju o osobnim problemima, odvajanju vremena za razgovor te odnosa nastavnika i učenika. Gotovo za sve učenike atmosfera unutar razreda utječe na zadovoljstvo školom koju pohađaju.

Rezultati istraživanja podijeljeni po školama pokazali su kako ni između škola ne postoje značajnije razlike u procjeni razredno-nastavnog ozračja. Dakle, učenici Gospodarske škole su od svih škola iskazali najviše slaganja s tvrdnjama koje su se odnosile na autokratski stil rada nastavnika, dok učenici Srednje strukovne škole najviše od svih škola dijele mišljenje da u njihovoj školi nastavnici njeguju demokratski stil rada. Nadalje, po pitanju verbalne i neverbalne komunikacije nastavnika s učenicima, ponovno su učenici Gospodarske škole iskazali najveće neslaganje s pozitivnim odlikama verbalne i neverbalne komunikacije, a učenici Srednje strukovne škole najviši stupanj slaganja. Slična, tj. gotovo identična je situacija i s postojanjem indikatora koji sprečavaju ili pospješuju sukobe u komunikaciji između nastavnika i učenika. Ponovno su učenici Gospodarske škole procijenili nešto manje postojanje indikatora koji se odnose na sprečavanje sukoba u komunikaciji, odnosno nešto veće postojanje indikatora koji pospješuju sukobe u komunikaciji u odnosu na učenike drugih škola. Učenici Druge gimnazije i Glazbene škole za sve navedeno iskazuju uglavnom vrlo slična mišljenja te se nalaze „u sredini“. Za posljednja je dva zadatka istraživanja rezultat malo drugačiji, ali opet očekivani jer se najviše opterećeno osjećaju učenici Druge gimnazije i Gospodarske škole. Učenici Srednje strukovne škole i Gospodarske škole iskazali su najviše zadovoljstva uređenošću učionica u njihovim školama.

Dobiveni rezultati istraživanja mogu potaknuti nastavnike da promišljaju o svom radu, svom ponašanju u razredu, svojoj komunikaciji s učenicima te koliko oni zapravo puno toga mogu učiniti da bi ugođaj u razredima bio bolji. Također, rezultati mogu navesti na promišljanje i o potrebi drugačije rasporeda klupa u učionicama što bi dakako doprinijelo još boljem razredno-nastavnom ozračju.

Iako Matijević (1998.) navodi kako se puno puta nedovoljno pažnje posveti uređenju učionica, rezultati ovog istraživanja ne poklapaju se s ovim navodima jer su učenici iskazali zadovoljstvo uređenjem učionicama. Razlog tome možda je malen uzorak ispitanih učenika, odnosno namjerni uzorak odabran za ovo istraživanje. Također, malen broj ispitanika razlog je

iz kojeg se rezultati ovog istraživanja ne mogu generalizirati za sve učenike, odnosno sve škole u Republici Hrvatskoj

Iako se sve ovo čine kao mali, možda i nekome nevažni segmenti rada u razredima, oni znatno utječu na razredno-nastavno ozračje stoga bi svi nastavnici trebali u razredima stvarati ugodnu atmosferu koja se prije svega mora temeljiti na kvalitetnoj komunikaciji s učenicima. Stvaranjem ugodnog ozračja unutar razreda nastavnici će doprinijeti većem zadovoljstvu učenika školom te svakako kvalitetnijem odgojno-obrazovnom radu.

Sažetak

U ovom se završnom radu objašnjava i daje osvrt na razredno-nastavno ozračje i komunikaciju nastavnika s učenicima. Ova ili slična problematika zaokuplja već dugi niz godina znanstvenike diljem svijeta no još uvijek ne postoji jedinstveno (univerzalno) objašnjenje što je to razredno-nastavno ozračje. Ipak postoji suglasnost da na njega utječu brojni čimbenici koji su dio razreda, tj. dio odnosa između učenika i nastavnika te učenika međusobno. U ovom su radu prikazana određenja raznih autora o tome što je to razredno-nastavno ozračje, u čemu je njegovo značenje i što na njega utječe. Također, detaljnije je dato objašnjenje odabranih čimbenika koji utječu na ozračje u razredu (odnos nastavnik – učenik, kurikulum i nastavne strategije, izgled učionice, obilježja nastavnika). Poseban je naglasak stavljen na komunikaciju nastavnika (verbalnu i neverbalnu), tj. njezin utjecaj na razredno-nastavno ozračje. U drugom dijelu završnog rada prikazani su rezultati istraživanja čiji je cilj bio utvrditi kako učenici procjenjuju razredno-nastavno ozračje i komunikaciju nastavnika s učenicima u odabranim srednjim školama u Varaždinu.

Ključne riječi: razredno-nastavno ozračje, odnos nastavnik – učenik, kurikulum, uređenost učionice, nastavnik, komunikacija

Summary

This research explains and gives an overview of classroom teaching environment and communication between the teacher and pupils. For many years this and similar questions had been intriguing researchers across the world but there is still no universal explanation of classroom teaching environment. However there is an agreement that numerous classroom factors, i.e. part of relation between a pupil and teacher and relation between pupils, affect the classroom teaching environment. This study shows definition of classroom teaching environment by different authors, its significance and the factors which have an impact on it. Moreover, the influence of selected factors is explained in more detail (relation between the teacher and pupils, curriculum and teaching strategies, physical features of the classroom, characteristics of teacher). Special emphasis is placed on teachers communication (verbal and nonverbal), i.e. his impact on classroom teaching environment. Second part of the study describes the results of the research, which had the purpose to determine how pupils evaluate classroom teaching environment and communication between teachers and pupils in chosen highschools of Varaždin.

Keywords: physical features of the classroom, the relation between teacher and pupils, curriculum, classroom physical environment, teacher, communication

Literatura

1. Andrić, V., Čudina-Obradović, M. (1996). *Psihologija učenja i nastave*. Zagreb: Školska knjiga.
2. Anđić, D., Papak Pejić, P., Orbanić-Vidulin, S. (2010). Stavovi studenata i učitelja o razrednom ozračju kao prediktoru kvalitete nastave u osnovnoj školi. U: *Pedagoška istraživanja*, 7 (1), 67-81. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>. Pristupljeno, 20. svibnja 2016.
3. Baranović, B., Domović, V., Štibrić, M. (2007). O aspektima školske klime u osnovnim školama u Hrvatskoj. U: *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornog i sociokulturnog razvoja*, 144 (174), 485-504. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>. Pristupljeno, 20. svibnja 2016.
4. Bognar, L., Matijević, M. (1993). *Didaktika*. Zagreb: Školska knjiga.
5. Bošnjak, B. (1997). *Drugo lice škole: istraživanja razredno-nastavnog ozračja*. Zagreb: Alinea.
6. Bošnjak, B. (1997). Trideset godina istraživanja odgojno-obrazovnih ozračja: prošlost, sadašnjost i budućnost. U: Vrgoč, H. (ur.) *Školsko i razredno-nastavno ozračje - put prema kvalitetnijoj hrvatskoj školi i nastavi*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
7. Božić, B. (2015). Stvarno i poželjno razredno ozračje u osnovnoj školi. U: *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, LXI (1), 93-100. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>. Pristupljeno, 20. svibnja 2016.
8. Brajša, P. (1993). *Pedagoška komunikologija*. Zagreb: Školske novine.
9. Brajša, P. (2000). *Umijeće razgovora*. Pula: C.A.S.H.
10. Bratanić, M. (1993). *Mikropedagogija: interakcijsko-komunikacijski aspekt odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
11. Bratanić, M. (2002). *Paradoks odgoja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
12. Čipek, S. (1996). Značaj pedagoške klime u razrednom odjelu – uloga razrednika u njezinom stvaranju. U: Vrgoč, H. (ur.) *Pedagogija i hrvatsko školstvo: jučer i danas, za sutra*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
13. Domović, V. (2004). *Školsko ozračje i učinkovitost škole*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
14. Dreesmann, H. (1982). *Unterrichtsklima*. Weinheim; Basel: Beltz.

15. Fraser, B. J. (1989). Twenty years of classroom climate work: Progress and prospect. U: *Journal of Curriculum Studies*, Vol. 21, 4, 307-327.
16. Hoy, W. K. i Miskel, C. G. (1991). *Educational administration: Theory research and practice*. New York: Random House.
17. Hrvatski jezični portal. Dostupno na <http://hjp.znanje.hr/>.
18. Ilić M., Nikolić R. Jovanović B. (2006): *Školska pedagogija*. Banja Luka: Filozofski fakultet.
19. Ivanek, P., Mikić, B., Karabašić, J. (2012). Razredna klima kao faktor sukoba u komunikaciji između učenika i nastavnika. U: *Sportske nauke i zdravlje*, 2 (1), 65-74.
20. Ivanek, P., Musić, H. (2012). Stil rada nastavnika kao faktor sukoba u komunikaciji između učenika i nastavnika. U: *EDUCA*, V (5), 113-124.
21. Jagić, S., Jurčić, M. (2006): Razredno-nastavno ozračje i zadovoljstvo učenika nastavom. U: *Acta Iadertina*, 3, 29-43.
22. Jurčić, M. (2006). Učenikovo opterećenje nastavom i razredno-nastavno ozračje. U: *Odgovorne znanosti*, 8 (2), 329-346. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>. Pristupljeno, 20. svibnja 2016.
23. Jurić, V. (1993). Školska i razredno-nastavna klima. U: Drandić, B. (ur.), *Priručnik za ravnatelje odgojno-obrazovnih ustanova*. Zagreb: Znamen.
24. Kantorová, J. (2009). The school climate – theoretical principles and research from the perspective of students, teachers and parents. U: *Odgovorne znanosti*, 11 (1), 183-198. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>. Pristupljeno, 20. svibnja 2016.
25. Knapp, M. L., Hall, J. A. (2010). *Neverbalna komunikacija u ljudskoj interakciji*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
26. Kovač, V. (1996). Pokretačke snage dobrog odnosa učenik – učitelj. U: Vrgoč, H. (ur.) *Pedagogija i hrvatsko školstvo: jučer i danas, za sutra*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
27. Lavrnja, I. (1998). *Poglavljia iz didaktike*. Rijeka: Pedagoški fakultet, Odsjek za pedagogiju.
28. Matijević, M. (1997). Didaktički čimbenici odgojno-obrazovnog ozračja. U: Vrgoč, H. (ur.) *Školsko i razredno-nastavno ozračje - put prema kvalitetnijoj hrvatskoj školi i nastavi*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
29. Matijević, M. (1998). *Didaktičke strategije i razredno-nastavno ozračje na početku obveznoga školovanja*. Dostupno na: <https://bib.irb.hr/datoteka/14046.SPLIT98.doc> . Pristupljeno 25. lipnja 2016.

30. Miljković, D. (1996). Neverbalno ponašanje učitelja. U: Vrgoč, H. (ur.) *Pedagogija i hrvatsko školstvo: jučer i danas, za sutra*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
31. Mušanović, M. (2011). *Osnove pedagogije*. Rijeka: Hrvatsko futurološko društvo.
32. Mušanović, M., Vasilj, M., Kovačević, S. (2010). *Vježbe iz didaktike*. Rijeka: Hrvatsko futurološko društvo.
33. Neill, S. (1994). *Neverbalna komunikacija u razredu*. Zagreb: EDUCA.
34. Pastuović, N. (1999). *Edukologija*. Zagreb: Znamen.
35. Rijavec, M. (1997). Utjecaj ozračja na emocionalni i socijalni razvoj učenika. U: Vrgoč, H. (ur.) *Školsko i razredno-nastavno ozračje - put prema kvalitetnijoj hrvatskoj školi i nastavi*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
36. Rot, N. (1982). *Znakovi i značenja: verbalna i neverbalna komunikacija*. Beograd: Nolit.
37. Suzić, N. (2005). *Pedagogija za XXI vijek*. Banja Luka: TT-Centar.
38. Tubbs, S. (2012). *Komunikacija – principi i konteksti*. Beograd: Clio.
39. Vrgoč, H. (1997). Školsko i razredno-nastavno ozračje u funkciji unapređivanja odgoja i obrazovanja. U: Vrgoč, H. (ur.), *Školsko i razredno-nastavno ozračje - put prema kvalitetnijoj hrvatskoj školi i nastavi*. Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
40. Zabokovec, V. (1998). *Merenje razredne klime – priručnik za učitelje*. Ljubljana: Produktivnost, Center za psihodiagnostična sredstva.
41. Zrilić, S. (2010). Kvaliteta komunikacije i socijalni odnosi u razredu. U: *Pedagojska istraživanja*, 7 (2), 231-240. Dostupno na <http://hrcak.srce.hr/>. Pristupljeno, 20. svibnja 2016.
42. Žužić, S. (2012). *Pedagoška supervizija*. Pazin: Gimnazija i strukovna škola Jurja Dobrile.

Prilozi

- Prilog 1. Anketni upitnik

Poštovane učenice i učenici,

Zovem se Lucija Habulin i studentica sam treće godine preddiplomskog studija Pedagogije na Filozofskom fakultetu u Rijeci. U svrhu izrade završnog rada (mentor: doc. dr. sc. Siniša Kušić) provodim ovo istraživanje kojim želim ispitati kako Vi procjenjujete razredno-nastavno ozračje i komunikaciju nastavnika s učenicima u Vašoj školi. Molim Vas da anketni upitnik ispunjavate iskreno kako bi rezultati istraživanja bili što vjerodostojniji. Ispunjavanje ankete je potpuno anonimno, a rezultati istraživanja koristit će se samo u svrhu izrade završnog rada. Za ispunjavanje ankete bit će Vam potrebno oko 10 minuta.

Opći podaci o ispitaniku/ci

Zaokružite odgovor ili upišite podatke koji se odnose na Vas:

1. Spol: a) M   b) Ž

2. Koju školu pohađaš?

a) Druga gimnazija   b) Srednja strukovna škola   c) Glazbena škola

d) Gospodarska škola   e) Srednja škola Ivanec

3. Prosjek ocjena na kraju prošle školske godine: _____

5. U sljedećim tablicama na skali od 1 (uopće se ne slažem) do 5 (potpuno se slažem) zaokružite u kojoj se mjeri slažete s navedenim tvrdnjama.

		Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem
1.	Nastavnici se u mojoj školi ponašaju kao šefovi	1	2	3	4	5
2.	Nastavnici imaju oštar glas	1	2	3	4	5
3.	Nastavnici nam naređuju	1	2	3	4	5
4.	Nastavnici nas prisiljavaju na nešto što nam se ne sviđa	1	2	3	4	5
5.	Nastavnici ističu da imaju moć (nad učenicima)	1	2	3	4	5
6.	Nastavnici nam nameću svoja mišljenja	1	2	3	4	5
7.	Nastavnici nas često kritiziraju	1	2	3	4	5
8.	Nastavnici nas kažnjavaju (dodatne zadaće, testovi i sl.)	1	2	3	4	5
9.	Nastavnici na satu samo izlože gradivo (bez da komuniciraju s nama za vrijeme sata)	1	2	3	4	5
10.	Nastavnici imaju ljubazan glas	1	2	3	4	5
11.	Nastavnici nam daju prijedloge (što oni misle da je najbolje)	1	2	3	4	5
12.	Nastavnici nas potiču na rad	1	2	3	4	5

13.	Nastavnici prihvaćaju naša mišljenja	1	2	3	4	5
14.	Nastavnici nam rado pomažu (oko zadataka, projekata i sl.)	1	2	3	4	5
15.	Nastavnici na satu za vrijeme iznošenja gradiva komuniciraju s nama (postavljaju nam pitanja i sl.)	1	2	3	4	5
16.	Nastavnici pokazuju suosjećanje kada imamo neki problem	1	2	3	4	5

		Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem
1.	Držanje i govor tijela koji ima nastavnik ukazuje da je ukočen i zatvoren za suradnju (npr. nastavnik za vrijeme izlaganja gradiva drži ruke iza leđa, ima prekrizene ruke i sl.)	1	2	3	4	5
2.	Držanje i govor tijela koji ima nastavnik ukazuje da je opušten i otvoren za suradnju (npr. nastavniku su za vrijeme izlaganja gradiva ruke raširene, dlanove drži prema gore i sl.)	1	2	3	4	5
3.	Nastavnici imaju osmijeh na licu za vrijeme nastave	1	2	3	4	5
4.	Nastavnici imaju ozbiljan izraz lica za vrijeme nastave	1	2	3	4	5
5.	Nastavnici gledaju učenike u oči kada im se obraćaju	1	2	3	4	5
6.	Nastavnici slušaju učenike kada im nešto govore	1	2	3	4	5
7.	Nastavnici govore blagim i mekim glasom	1	2	3	4	5
8.	Nastavnici govore grubim glasom	1	2	3	4	5
9.	Nastavnici znaju „potapšati“ učenike za vrijeme razgovora	1	2	3	4	5
10.	Kada objašnjavaju gradivo, nastavnici se kreću po razredu	1	2	3	4	5
11.	Nastavnici govore dovoljno glasno	1	2	3	4	5
12.	Nastavnici govore pretho	1	2	3	4	5
13.	Govor nastavnika mi je nerazumljiv	1	2	3	4	5
14.	Nastavnici govore brzo	1	2	3	4	5
15.	Nastavnici govore sporo	1	2	3	4	5
16.	Nastavnici govore standardnim književnim jezikom	1	2	3	4	5
17.	Nastavnici ponove ako ih nešto nismo razumjeli	1	2	3	4	5
18.	Nastavnici ponekad kažu nešto o svom životu	1	2	3	4	5
19.	Nastavnici koriste humor na nastavi	1	2	3	4	5
20.	Nastavnik mi se obraća na način na koji bih se mogao/la ja njemu obratiti, a da pritom ne kršim pravila pristojnog ponašanja (npr. Molim vas, pogledajte na ploču!)	1	2	3	4	5
21.	Nastavnik mi se obraća na način da kada bih se ja njemu tako obratio prekršio bi pravila pristojnog ponašanja (npr. Ej vi tamo, pazite i gledaj na ploču!)	1	2	3	4	5
22.	Verbalna je komunikacija nastavnika usklađena s njihovom neverbalnom komunikacijom	1	2	3	4	5

		Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem
1.	Sadržaji i aktivnosti koje radimo na satu povezani su s našim željama i interesima	1	2	3	4	5
2.	Tijekom rada na satu vidljiva je suradnja, razumijevanje i pomaganje nastavnika (učenicima)	1	2	3	4	5

3.	Atmosfera tijekom rada je ugodna s istim odnosom nastavnika prema svim učenicima	1	2	3	4	5
4.	Tijekom nastave radimo u grupama ili paru i normalno razgovaramo s nastavnicima	1	2	3	4	5
5.	Kada napravimo grešku, nastavnici nas ohrabruju i ukazuju na načine kako da riješimo problem	1	2	3	4	5
6.	Nastavnici i dosadne sadržaje učine zanimljivim i privlačnim	1	2	3	4	5
7.	Greške pojedinih učenika javno se ističu pred svim učenicima	1	2	3	4	5
8.	Atmosfera tijekom sata je naređivačka s prijetnjom i prisilom na rad	1	2	3	4	5
9.	Kod nastavnika ne postoji interes za uspjeh učenika	1	2	3	4	5
10.	Postoji interes nastavnika samo za rad pojedinih učenika	1	2	3	4	5
11.	Na satovima vlada kruta i hladna atmosfera	1	2	3	4	5
12.	Tijekom nastave ne poštuju se i ne uvažavaju podjednako svi učenici	1	2	3	4	5

		Uopće se ne slažem	Uglavnom se ne slažem	Niti se slažem niti se ne slažem	Uglavnom se slažem	Potpuno se slažem
1.	Moramo učiti napamet mnogo činjenica i točne definicije	1	2	3	4	5
2.	Ono što naučimo možemo primijeniti u svakodnevnom životu	1	2	3	4	5
3.	Dobivamo previše/preteške domaće zadaće	1	2	3	4	5
4.	Broj školskih sati kroz tjedan je prevelik	1	2	3	4	5
5.	Nastavnici koriste računala i projektore za vrijeme nastave	1	2	3	4	5
6.	Naše učionice i kabineti su tijesni i pretrpani	1	2	3	4	5
7.	Naše učionice su vrlo ugodna mjesta za nastavu	1	2	3	4	5
8.	Naše učionice uvijek su uredne i čiste	1	2	3	4	5
9.	Klupe u razredu su uvijek u istom rasporedu	1	2	3	4	5
10.	U razredu sjedimo jedni iza drugih	1	2	3	4	5
11.	Naše učionice me podsjećaju na zatvor (male, mračne, neugodne i sl.), a ne na školu (svjetla, ugodna, prostrana i sl.)	1	2	3	4	5
12.	Broj učenika u mom razredu je prevelik	1	2	3	4	5
13.	Naši nastavnici razgovaraju s učenicima o osobnim problemima učenika	1	2	3	4	5
14.	Naši nastavnici se prema učenicima odnose više kao dobri prijatelji, a ne samo kao strogi stručnjaci	1	2	3	4	5
15.	Kada učenici žele o nečemu razgovarati nastavnici će uvijek naći vremena za razgovor	1	2	3	4	5
16.	Atmosfera u razredu utječe na moje zadovoljstvo školom	1	2	3	4	5

Ukoliko ste zainteresirani za rezultate istraživanja, Molim Vas da mi se javite na adresu e-pošte:

lhabulin@ffri.hr

Zahvaljujem Vam na pomoći i sudjelovanju u istraživanju